

BAJTAR MIHALE

S pomladi, v maju, ko so bila že vsa pobočja zelena, je bajtar Mihale pokopal svojo ženo Malijo.

Prav tako nepričakovano, kot je bila legla, je tudi umrla. Z njeno smrtjo, prav za prav že s prvo uro njene bolezn, so se začele nesreče...

Pred dobrim letom — bilo je dan po svetem Juriju, ko je bil v trgu semenj — je Mihale vstal zelo zgodaj, sonce še ni bilo pogledalo izza hriba.

»Ti,« mu je rekla žena, ko je stopil v vežo, »napravi se, ženi kravo na semenj!«

In ga je gledala z velikimi, rjavimi očmi. Kazalo je, da je hotela še nekaj dostaviti, nekaj grenkega, a je v zadnjem hipu požrla.

Majhen, ves neznamenit, v ohlapni obleki ga je bilo komaj za odraslega fanta, je stal mož pred njo. Šegave, godčevske oči so se mu za trenutek zresnile. Ni skrival začudenja.

»Pa zakaj jaz, ne ti?«

»Ne počutim se dobro.«

Res, bila je nekam bleda, še nikoli ni imela tako zmedenega pogleda. Obrnila se je k ognjišču, Mihale je šel za bajto.

Razmišljanje mu je bilo zmeraj nadležno, a tedaj se mu je le namrščilo čelo. Na pomlad prodaja kravo, ki je začela pripuščati? Da, zadnja leta jima je šlo slabo, čim dalje slabše — ali sta res že tako na koncu? Malija si je že dvakrat izposodila večjo vsoto, nikoli je ni vprašal, kje je dobila denar. Skrb za bajto je prepuščal nji. Ubogal jo je na slepo; bilo je prav, kakor je ukrenila. Le zakaj mu že sinoči ni tega povedala? Morda ji še ni bilo tako slabo. Morebiti je vso noč razmišljala, a ni našla drugega izhoda.

Ko je žena kuhala, se je preoblekel. Po zajtrku je stopil v hlev, vrgel kravi vrv na roge in jo privlekel na klanec. Malija je prinesla blagoslovljene vode, pokropila kravo in njega in se pokrižala.

Ko je bil že dobršno daleč, je zavpila za njim:

»Trd bodi! Ne daj je za vsak denar!«

Na semenj je prišel pozno, ljudje so se že odpravljali v krčme. Kupci so obstopili kravo, jo gledali, otipavali, iskali napak, da bi zmanjšali njeno ceno. Koliko zahteva za ta parkelj? Mihale je več molčal kot govoril, nasmihal se je v ozka lica. Brž so spoznali, da imajo pred seboj slabiča, ki ne zna prodajati ne kupovati in so mu zoprne velike kretnje in krik. Mešetarji so ga napadali, ga vlekli za roke, vpili, kakor da gre za izveličanje duše. Bajtarju se je mrzlo sprehajalo po hrbtu; od srca si je oddahnil, ko je slednjič udaril v roko.

»Premalo si zahteval,« mu je rekel sosed, ki je prišel mimo.
»Saj žival ni tako slaba.«

Mihale je skomizgnil z rameni.

Odšli so v krčmo in pili. Nato je ostal sam za polito mizo in srebal ostanek vina iz velike steklenice. Kupec in mešetar sta bila odgnala kravo, njemu je ostal denar, občutek ugodja in vinjenosti. Naročil je novo mero. Izpil jo je skoraj v dušku, kakor da ga tisti dan muči neugasljiva žeja. Pijača mu je stopila v glavo, a mu še ni popolnoma zameglila zavesti. Tih glas v srcu mu je prigovarjal, naj se dvigne in odide domov, a ga je kmalu prekričalo nekaj močnejšega. Nekaj, kar se mu ni po malem oglašalo šele od jutra, ampak že nekaj dni... Obsedel je in pil...

Mihale ni bil pijanec, ki bi vsako nedeljo ali celo med tednom posedal v krčmi. Po težkem delu je ves poten zvrnil kak kozarček žganja, to je bilo vse. Pred vojno ga zlepa ni videl kdo pijanega. Odkar je bil ranjen in je skrival v laseh grdo brazgotino, se je z njim zgodila neka sprememba. Po cele mesece ni poskusil pijače, kar gnusila se mu je, trikrat ali štirikrat na leto pa ga je obšla strašna obsedenost na vino. Nemiren je postopal okrog, kakor da pod soncem ne najde miru, drobne kaplje so mu stopale na čelo, kri mu je vrela. Upiral se je izkušnjavi, a ga je nazadnje premagalo. Odšel je k sosedom, poterjal denar, ki so mu ga dolgovali za dnine. Popival je tri ali štiri dni, zdaj več, drugič manj, dokler ni zafrčkal zadnje stotinke.

Prav tisti teden ga je bila znova zgrabila kvatrna slà in mu kvarila še spanje. Kje naj dobi za pijačo? Pozimi je bilo malo za-sluzka, če bi vse postrgal, bi si komaj zmočil grlo. Od žene nikoli ni zahteval denarja. Od tistega, kar je prejela v mlekarni, za kako jajce ali kokoš, mu je odrinila za tobak. Ko mu je tisto jutro zaupala kravo, se je razveselil, a obenem prestrašil, kakor da slutiti bližnjo nesrečo. Denar, ki ga je tiščal v listnici, ni bil njegov. Tega se je dobro zavedal. To zavest mu je omotilo vino, požirek za požirkom. Nič ne bo kosil, tisto vsoto bo rajši zapil, Malija mu nič ne bo rekla. Saj je razumna ženska... Poklical je četrto mero.

»Odpiraj, dekle, kamrico,
saj veš mojo navadico...«

Dvigal je kozarec, po krčmi se je razlegala hripava pesem. Zavest mu je ugasnila kot leščerba, pijane oči so mu iskale tujih obrazov, ki jih je klical k sebi in jih napajal. Opotekal se je iz krčme v krčmo, za njim se je vlekel cel molek prisklednikov. Po svojem stvarjenju ni bil zgovoren, a tedaj so vrele iz njega šegave, neumne besede kot voda iz studenca in vzbujale gore smeha. Pozabljal je nase, na čas, na preteklost, na vse, kar je bilo okrog njega.

Po tednu, dan več ali manj, se je neke noči nenadoma prebudil. Ležal je na nekem vozu sredi obširnega gostilniškega dvorišča. V glavi

mu je šumelo, tiščalo ga je v želodcu in mu je bilo strašno zoprno, a v trenutku vse jasno. In kakor zmeraj po takih prebujenjih, je občutil strašen gnus do sebe, pekoče sramovanje, ki ga je grizlo do norosti. Občutki, ki so ga navdajali z mislijo na samomor.

Tem občutkom se je zdajci pridružila še zavest krivde. Sredi ceste je v mesečini pretipal vse žepe, našel je le še nekaj drobiža. Ali so ga mar okradli? Saj ni mogoče, da je vse zaluskal. Zacepetal je z ного in se na ves glas razhudil nad Malijo. Čemu za hudiča mu je zaupala kravo, saj bi bila lahko vedela! In zakaj ga ni poiskala v krčmah, ko ga le ni bilo domov? Prav se ji godi! Toda to ga ni potolažilo.

Kadarkoli se je po takih streznjenjih vrnil domov, ni stopil v bajto. Sramoval se je pred ženo, izogibal se je tudi vaščanom. Vzel je kako orodje, ki se je valjalo pred bajto, in brez priganjanja in ukaza odšel na delo. Kopal ali sekal je tako strastno, da mu je pot v curkih oblival telo. Ubijal se je po teden in še dlje, z nikomer ni spregovoril, dokler mu ni uplahnil občutek gnusa in sramu.

Tisto jutro se je tiho priplazil k bajti. Bil je že velik dan, sonce je bilo že vzšlo izza hriba in se skozi veje gozda razlivalo na slamnato streho. Malija je bila pogosto zadirčna, a na take norosti — nič, le napeto se je držala. Tistega dne se je je bal. Molčal bo, stisnil glavo med ramena in ne bo žugnil, četudi ga oplazi s polenom. To bi ga še olajšalo... Začudil se je: bajta je bila za špranjo odprta, iznad vrat se ni kadilo, vse tiho v nji, a Malije nikjer. Poškilil je v vežo, na mrtvo ognjišče, a si ni upal vstopiti. Pobral je rovnico, ki je ležala ob steni in odšel v laz pod bajto.

Slekel si je jopič, ga vrgel na grm in začel kopati. Sonce se je dvignilo na nebo, se mu upiralo v obraz, rovnica je zvenela ob kamenje, debele kaplje potu so mu stopale na čelo. Ni se ustavljal, ni se oziral okrog, ubijal je gnus, sramovanje, pekoč občutek krivde. Začutil je lakoto, stresalo se mu je prazno drobovje; poldne je davnaj odzvonilo, a žena ga še ni poklicala h kosilu. Upehan se je slednjič oprl na rovnico in se ozrl proti bajti. Iznad brega je gledala temna streha, nad slemenom ni bilo sledu po dimu. Huda je, ne mara ga niti videti. In že ga je ugriznila neka slutnja, da mu je kri v žilah obstala...

Malijo je našel v izbi na postelji. Vsa prebleščena je ležala pod odejo, oči so ji obrobljali temni kolobarji. Sinjkaste, razpokane, vročične ustnice je premikala, kakor da jo muči žeja... V trenutku mu je bilo jasno, zakaj ga ni poiskala v krčmi. Postalo mu je tako čudno in nenavadno, kakor še nikoli v življenju, zašibile so se mu noge.

»Kaj ti je?« mu je zamolklo, jecajoče prišlo iz grla.

»Saj vidiš,« je z muko iztisnila skozi zobe. »Bolna sem,« je zastokala. »Ne morem vstati...«

Gledala ga je mrzlo, očitajoče. Mihale je bral v njenih očeh vse hladno, globoko zaničevanje. In vendar mu nobene ni rekla. Ali se

je čutila že tako šibko, tako izgubljeno in blizu smrti, da se ji ni zdelo več vredno?

»Presneto!« je zacepetal in vrgel klobuk na klop. »Kako je to prišlo? Kako je le... Zakaj me prej nisi poklicala?«

Ni mu odgovorila... Kot izgubljen je stal pred njo in jo je gledal, kakor da jo prvič vidi. Šele tedaj se je čisto razločno zavedel, da se je bila tisto pomlad nekam spremenila, upadla in pobledela. Kako močna je bila prej, zdravih lic in polna življenja! Zdelo se je, da se vsa leta po poroki niti za las ni bila postarala. Ista lica, iste oči, isti lasje, kot jih je nosila kot dekle, ko je vsako noč vriskal mimo njenega okna. Tako neznamenit kot zdaj, a z gamsovo brado na zelenem klobuku in s puško čez ramo. Kmečka hči, mlada in lepa, bi bila lahko izbirala, a se je zagledala v lovca, ni mislila na bajtarja. Imela ga je rada. Tudi potem, ko ni več nosil zelenega klobuka in puške in ji je ostal le bajtar, slabič, ki ji je lahkoživo prepuščal vsakdanje skrbi. Toda na dnu je grizlo razočaranje, z leti je postala zagrenjena, zadirčna. Mihale pa, ki je bil godčevske nravi, je njeno zadirčnost obračal na smeh in jo je razorožil. Ne, on vsa leta nikoli ni zavpil nad njo. A le spočetka jo je obdajal s toplo pozornostjo, s časom jo je gledal kot stvar, ki mu je potrebna za življenje. Zdelo se mu je samo po sebi umevno, da jo v nočeh čuti ob sebi in da mu ob uri obedov postavi skledo na mizo. Težko, zoprno bi mu bilo misliti, da bi kdaj moglo biti drugače.

Tedaj, ko je stal pred njo, ki je negibna ležala na postelji, je bilo prvič, da so se mu tla zamajala pod nogami. Zavest krivde, občutek gnusa in sramu — vse se mu je za hip umaknilo nekam v ozadje. Do žene je začutil rahlo sočutje, zasmilil se je samemu sebi. Iz dna duše mu je vstal strah pred jutri, stal je brez moči, ne da bi si vedel svetovati.

»Skuhaj mi kaj!« je zaprosila. »Že dva dni nisem nič gorkega imela v ustih. Čakaj! Moj Bog, saj ne boš znal! Pokliči staro Minico! Po Angelico bo treba pisati v mesto...«

Angelica, njun edini otrok, je bila že nekaj let zdoma. Na pismo je odgovorila, da ne more priti. Saj menda ne bo tako hudo. Ali so poklicali zdravnika? Če potrebujeta denarja, nekaj malega bi jima lahko poslala. Zdaj ima dobre gospodarje, ne kaže ji, da bi jih kar tako pustila...

Maliya je bila zdaj boljša, zdaj slabša, vse dni ni mogla vstati. Poklicali so zdravnika, ki se je dvakrat na teden pripeljal skozi dolino. Verjeli so, da ji je to le škodovalo. Poleg tega toliko stane. Cele kupe denarja. Pila je čaje, tu pa tam so poizkusili s kako vražo. Telo ji je hiralo, da bi je človek ne bil več spoznal, toda duh ji je buden strmел iz zenic. Vse noči, ko je Mihale smrčal na peči, je preudarjala in skrbela. Vsako jutro mu je s tihim glasom naročevala delo. Bil je kot ulenjen otrok, razvajen od življenja, ki ga morajo pehati h kosi in rovnici.

Res; Mihale še nikoli ni kazal take gorečnosti za delo kot tiste čase. Zdelo se je, da hoče s tem odkupiti krivdo, ki ga je še zmeraj grizla. Travo v senožeti je prodal. Kam bi z njo, ko ni bilo več krave? Njivo je obdelal, kakor je mogel in znal. Pomagala mu je Minica. V hramu je bilo repe, zelja, krompirja, a od nikoder se ni prikazala niti senca kakega dohodka.

Nekega dne ob koncu poletja se je Mihale sesedel v izbi na klop in si z dlanjo potegnil preko čela.

»Nekaj denarja bi potreboval,« je rekel obupno.

Bolnica ga je dolgo gledala. Da, saj to je sama vedela. Suhotni, blede obraz se ji je nabiral v ostre gube...

»Vem, kje bi dobil,« je rekla slabotno. »Pologar se ne bi izvijal. Že dvakrat mi je dal... Pa se mi ti smiliš...«

Mihale je umaknil pogled, bilo mu je nerodno. Gledala ga je s tisto nežno, zaverovano ljubeznijo kot prve dni po poroki. V njenem glasu je trepetalo nekaj kakor skrb za nebogljenčka. Objel ga je rahel spomin in mu prebudil očitaneje. No, bilo mu je tudi očito, kje je dvakrat dobila denar. Morda se je hotela rešiti dolga, da je prodajala kravo. Znova si je segel z roko na čelo, kakor da hoče izbrišati nekaj nevšečnega. Čemu, za vruga — se je razhudil v sebi — ga Malija pomiluje? Čemu se ji smili? Le prav narahlo mu je vstajal odgovor iz dna zavesti...

Pologar ni rekel črne ne bele, segel je v mošnjo. Širok kot trš, trd in samozavesten je stal pred njim in mu gledal nekam preko glave. Naj le še pride, ako potrebuje, v sili rad pomaga. Mihale se je čudil. Ta, ki bi še Materi božji ne iztegnil skorjice kruha? Grenko mu je stopilo v dušo in mu vso pot delalo omotico v glavi. Prišel je do bajte, stresel denar na mizo in že je pozabil.

Poslej je hodil k Pologarju, kakor da tam leži neizčrpen zaklad, za katerega ve le on, nihče drugi. Sredi zime ga je zopet obsedlo poželenje po vinu, stopil je v krčmo in tri dni popival. Malija mu nobene ni rekla, niti črhnila ni, komaj da mu je očitala s pogledom. Kljub temu, da je bila žena bolna, mu je teklo življenje precej gladko, zima ga je zazibala v brezskrbnost. Šele v maju, ko ni bilo prahú moke več v bajti, se je nekoč ves potrj prizibal domov. Omahnil je na klop, roké so mu kot mrtve obvisle med kolena. Pologar mu ni hotel nič več dati, niti črnega. Da mu je izdal že več, kot je vse skupaj vredno.

Malija je bila tisti dan zelo slaba. Le s težavo je obrnila glavo. Dolgo ga je gledala z bolnimi, izmučenimi očmi, ki je sedel na klopi ko cunja in povešal obraz.

»Jaz ne bom več mnogo potrebovala,« je rekla skoraj tiho. »Le ti... ti boš moral zdaj zase skrbeti... kakor boš vedel in znal...«

Mihale se je stresnil. Kar je vse dni le podmolklo vrtalo v njem, mu je zdaj čisto jasno, grozeče stopilo v zavest.

»Vsega tega bi ne bilo, če bi ti ne bila zbolela,« je zacepetal.

Bolnica je široko razprla oči. Od silnega zavzetja ji je zastala sapa, da so ji prsi ko mrtve mirovale pod odejo. Kaj je rekel? Moj Bog, kaj le govori? Kaj pa še hoče od nje? Tiho zaničevanje, ki se ji je nabiralo vsa leta, a ga je krotila z ljubeznijo, ji je zdaj hkratu kot grda naplavina udarilo na površje. Prej mu nikoli ni očitala napak, ker so njo samo bolele, a tedaj ji je zamrla vsa milina, vse sočutje do njega. Napela je vse moči, v prsih ji je zagrgalo, znova je pognala sapo.

»Mihale!« se ji je hripavo, bolešno trgal glas. »Bolezen mi očitaš, kakor da sem jo sama kriva... ko bi jaz tebi lahko očitala... Jaz tebi... Ti nisi mož, ti si cunja! Nikoli nisi bil mož kot drugi...«

Mož se je dvignil. Sprva je zavzet, prepadel gledal ženo, ki je bila nenadoma utihnila, kakor da ji je zmanjkalo besed in moči. Zaprla je veke, kakor da noče ničesar več slišati, in težko soplja. Takih besed ni pričakoval. Vsega, le tega ne, najmanj od Malije. Včasih si je sam podmolklo očital svojo nemoškost, hlapčevsko nrav, ki se je zmeraj dala voditi, najprej od očeta in matere, potem od žene. Toda nihče mu ni tega kdaj pokazal v zrcalu, kot Malija oni dan s sočutjem in zdaj s temi besedami. Ni bil brez ponosa, ki mu je daleč presegal zavest ničevosti. Zakričal bi bil, toda užaljenost, ki ga je vsega prevzela, je bila tako velika, da mu je vzela besedo in ga ohromila.

Nekaj minut — nato se je molče obrnil in odšel iz bajte. Vzel je sekiro in stopil v gozd za hišo. Drobil je hosto. Iz užaljenosti se mu je dvigala strašna mržnja do žene in mu rasla od trenutka do trenutka. Udrihal je s tako strastjo, kakor da hoče vse pokončati. Iveri so mu frčale v obraz in se mu obešale v lasé.

Proti večeru je pritekla Minica in ga je poklicala:

»Mihale! Brž domov! Žena ti umira.«

»Naj!«

In se ni niti zdrznil nad najhujšo besedo, ki jo je izrekel kdaj v življenju. Šele čez dolgo se je začel tajati. Predstava ženine smrti mu je hudó obtežila vest...

Malijo je našel v smrtnem boju. Ležala je vznak, oči je upirala v strop, smrtne srage so ji stale na čelu. Minica ji je tiščala svečo v roko, jokala in glasno molila. Moža je prizor ganil, požrl je žalitev, v prsih se mu je nabirala grenkost in sočutje.

»Malija!«

Kazno je bilo, da ga bolnica ni več slišala. Ali ga ni hotela več slišati? Nepremično je upirala oči v strop... In tako je umrla.

Dan je bil lep, sončen, pravi majski dan, zato je le malo ljudi prišlo k pogrebu. Mihale je kot izgubljen stal med skupino sorodnikov in starih ženic ob grobu. Ozka lica so se mu bila še huje vdrla, rjavi brki so se mu povešali na brado. Iz oči mu je gledalo manj žalosti kot plahosti, spremešane s senco užaljenosti, ki je še

ni mogel pregnati... »Čakaj, Malija, videla boš, kakšen mož sem,« so ga obletavale misli. »To se boš še čudila z onstran groba...« Res je samemu sebi verjel, da bo ves drugačen, da je le pogreb pri kraju.

Pa se je vrnil z Angelico, ki se je bila pripeljala iz mesta, od borne pogrebščine v bajto in je bil ves tak ko prejšnje čase. Sedel je na klop, se držal stuljeno, glava mu je silila med ramena. V tistem trenutku, ko se je zavedel večne odsotnosti žene, mu je trepetalo v očeh nekaj resnične, tople žalosti.

Strmo izpod obrvi, napol odsoten je opazoval svojo gosposko hčer, ki je v svetlih čeveljčkih stopicala po vegastem podu... Prej je komaj tu pa tam pomislil nanjo in na leta, ko je drobcena, živahna kot miška letala okoli bajte. Dekletce se ga je skoraj balo, zmeraj ga je plaho gledalo z velikimi očmi. Ko se je po vojni vrnil domov, se je začudil. Angelica se je bila v štirih letih potegnila v deklè. Odšla je v mesto, si dopisovala z materjo, le mimogrede je včasih izvedel, kako se ji godi... Razvila se je, v mestnih cunjah se mu je zdela nekam tuja, bil je v zadregi pred njo. Njen obraz ga je živo spominjal na Malijo. Ista lica, isti lasje, iste oči. Bilo mu je, kakor da je nekaj blaženega seglo iz daljave in se mu toplo dotaknilo duše.

»Zdaj boš morala ostati doma,« je rekel z vzdihom. »Ne gre drugače.«

Angelica se je obrnila na peti in po strani premerila očeta.

»Saj ne mislite resno?« se je zavzela. »Da bi se kdaj vrnila v to bajto?« In se je znova osuknila. »Ne bom več nosila košev.«

Odzibala se je v kot in si ogledovala podobe na steni. Mihale ji je sledil z očmi. Tiha misel, da bi mu hči nadomestovala Malijo, se mu je za zmeraj razdrila. Saj tega je lahko pričakoval. Angelica je bila le po vnanjosti podobna svoji materi. Drugače pa vsa njegova. Tega se je šele v tistem hipu dodobra zavedel. Ni ji do zemlje, stremi po čem lažjem, boljšem. Dobro se mu je zdelo, hkratu ga je zbudla skrb, da se je zgrabil za čelo.

»Jaz tudi ne bom zmogel vsega,« je zastokal.

»Pa prodajte! Prodajte to beračijo!«

»Kaj potem? Od česa naj živim?«

Angelica je pobrisala prah s klopi in sedla. Strmela je v očeta. Kako nebogljen se ji je zdel, brez moči in brez svèta, kot otrok, ki se je izgubil v gozdu!

»Omožila se bom,« je rekla. »Mislim, da ne bo dolgo. Potem vas vzamem k sebi. Kakor hitro se nekoliko uredim, vam bom pisala... Kako poleno mi boste scepili, ne bo se vam godilo slabo...«

Mihale je bolščal v hčer. Ali je resnica ali laže iz sočutja? Verjel je rajši dobro kot slabo. Pred očmi mu je migotala podoba gospé, ki premore toliko, da lahko tudi njemu na starost odrine kos kruha. Tih, veder nasmeh mu je legel na lica...

Hči je odšla, Mihale je sam ostal pred bajto in se je z obupnim pogledom oziral po zemlji okoli in okoli... Tisti svet je bil nekaj Gričarjev. Bajto je bil postavil stari Gričar, ki se je ujedal s sinom. Veža in izba, hram in prizidek za hlev. V užitek si je bil odmeril tudi kos gozda, kos senožeti in del njive. Vse je ogradil v celoto, kmetijo v malem. Tista zemlja je lahko za silo redila dva človeka, ako je bilo kaj stranskega zaslužka. Stari Gričar je še dvajset let preživel v tistem kotu, preden je umrl. Mladi Gričar je bajto z vsem prodal Mihaletovemu očetu; bil je v denarni zadregi. To je storil tem laže, ker se je bil v dolgih letih že odvadil misli, da je bila tista zemlja kdaj del njegovega posestva.

Ako je Mihale dobro preudaril, si je moral priznati, da bajta ni več njegova. Pologar jo je bil s posojili trdo priklenil nase. Tiste dni, ko ni mogel nikjer drugod dobiti za pogreb, je soseda zavoljo Boga prosil, naj se ga usmili. Da, še enkrat mu pomaga, poslednjič, ako mu za dolg prepíše zemljo. Mihale bi bil obljubil tudi dušo, da je le dobil denar.

V resnici bi mu prodaja ne povzročala velikih očitkov in bolečin. Ni čutil z zemljo kot njegov oče in Malija. Le zaradi podmolklega strahu pred bodočnostjo mu je nekaj ugovarjalo v dnu duše. In čemu prav Pologarju? Nista si bila najboljša soseda, še iz fantovskih let sta imela neke tihe račune. Morda Pologarju ni bilo toliko do tiste zemlje, ponižanega bi rad videl pred seboj. Naj bi rajši kupil Gričar, saj je bilo nekoč njihovo. Ponudil mu je, a Gričar se je izvijal, da nima denarja. In se je bal zameriti Pologarju. Že se je bilo razneslo po vasi.

Tiste dni je šel Pologarju s poti. Sam naj pride in sili vanj, da ga bo laže privil. Pologarja ni bilo. Ni se mu mudilo. Mihale, ki se je preživljal le od starega krompirja in kislega zelja, je ko nemiren blodil okrog. Če je le potegnila sapa, mu je zadišalo vino. Upiral se je izkušnjava, a je bil pri koncu s svojimi močmi.

Pologarja je našel v sadovnjaku, kosil je vrnico. Mihale je postopal za njim, besede so ga dušile v grlu.

»Zdaj sem tu,« je s težavo iztisnil iz sebe. »Če hočeš, se lahko pomeniva... Veš, zaradi zemlje...«

Pologar je brusil koso in gledal nekam proti hiši.

»Prav. Ti že povem, kdaj pridi v trg, da prepíševa.«

»Pa ne tako,« se je Mihale zgrozinil. »Bajte ti ne dam.«

»O bajti nisem govoril. In ne o tisti pustoti okoli nje. Le obdrži si jo! Laz pa je moj.«

Mihale ga je mračno gledal, kako zamahuje s koso. Barantanje mu je bilo zmeraj tuje in zoprno, a še posebno v tistem trenutku. Okrenil bi se bil pri priči in odšel, če bi ga ne bilo tako neumljivo vleklo v krčmo.

»Tudi laza ne dam. Kaj pa potem meni ostane?«

»Ob bajti je prostora še za tri take laze. Le iztrebiti jih moraš.«

Mihale se je oslonil na deblo stare hruške, mrzel pot mu je stopil na čelo. Saj mu ni bilo zaradi laza. Tudi pustoto bi bil rad žrtvoval... O, hudič vendar!

»Pa nekaj boš še primaknil.«

»Nič, gladko nič. Še preplačal sem ti. Pokličiva cenilce, če ne verjameš! Videl boš...«

Bajtar se je molče okrenil in stopil po mehki travi. Bil je odločen, da odide in se Pologarju ne prikaže več pred oči.

»Mihale!« je zaslišal za seboj. »Za tisti denar se bom vknjižil. In pa obresti boš plačeval. Da tega ne pozabiš!«

Mihale se je ozrl in se zamajal stoje na eni nogi ko posekano drevo. Nekaj hipov ni našel besede, od razburjenosti se mu je skremžil obraz.

»Za hudiča, Blaž, bodi pameten!« mu je ostro, bridko zapel glas. »Seveda si dal, kdo to taji? A kaj sem jaz imel od tega? Nič. Skoraj vse je šlo za bolezen in pogreb.«

Pologar mu je priobečal še stotak; segla sta si v roko...

Naslednjega dne je Mihale že pijan sedel v krčmi. Hripavi glas se mu je divje trgal iz grla in odmeval pod nizkim stropom.

»Ljub'ca na sred' morjâ,
rada bi moja b'la...«

»Ni lepo, da tako razsajaš in poješ,« se je oglasila krčmarica. »Saj se ti Malija še ni dobro pohladila v grobu.«

Mihale je utihnil, vrtal s pijanimi očmi, kakor da z muko razgreba po omamljeni zavesti.

»Kaj hočeš moji ženi?« se je razhudil. »Ti... pusti Malijo v miru. Dobra žena je bila,« mu je v pijano žalost potišal glas. »Dobra... četudi mi je rekla...« Umolknil je za trenutek in zamahnil z roko. »Pokazal bi se moža, pokazal, če bi imel kmetijo... Godec bi moral biti... Pa mi je bil oče na tnalu razsekal harmoniko... Lovec pa sem bil,« se je zasmel in se zopet zresnil. »Riba nikoli ne postane ptič... riba ne more frleti... A? Kaj si rekla o moji ženi?... Ljub'ca na sred'...«

In je znova ves utonil v pijani razbrzdanosti, iz katere je iztezal le suhljate, žilnate roke in polival vino...

Prebudil se je v svoji bajti, v postelji. Tedaj se ni imel več pred kom sramovati, ne se bati. Bil je sam, med umazanimi stenami čisto sam, med starinskimi podobami in štirimi majhnimi okni. Mučil ga je gnus, ta se ni dal odgnati. Kaj je zopet počenjal? Kakšne neumnosti je spet razdiral? Vse je bilo zagrnjeno v mrak pijanosti. Le posamezni odlomki so mu grenko prihajali v zavest. Čutil se je oblatenega v svojem ponosu.

Eh! Dvignil je pest, kakor da grozi samemu sebi in jo je zopet trdo spustil na posteljo. Najbolje — nič misliti. Vse zatreti. Vstal

je. Ne da bi kaj zaužil, je vzel kramp, stopil pred bajto in se ozrl po pustoti. Svet, ki ga je poraščala nizka trava, tu pa tam zanikrno grmovje, iz tal je gledalo belo kamenje. Včasih je bil tja zagnal kravo, da se je nekoliko popasla. »Tri laze,« je rekel Pologar. Odmeril je z očmi, postavil v duhu mejnike in stopil nizdol.

Kopal in ril je z isto blazno gorečnostjo kot drugekrati. Ob slednjem udarcu je jeklo zadelo v kamen. Lomil je skale in jih metal za hrbet. Ostajala je plitka, z gruščem pomešana rumena prst, ki se je svetila od vlage. Po udih se mu je sprehajala pomladna utrujenost, oblival ga je pot, žila mu je razbijala v sencih. Zazvonilo je poldne, a on se niti za trenutek ni ustavil in se ozrl proti hiši. Vedel je, da ga nihče ne bo klical h kosilu. Da bi sam odšel domov in zakuril — ne! Rajši pogine.

Slednjič se je utrujen, izčrpan opotekel, noge so se mu tresle. Oprl se je na kramp, si obrisal čelo in se ozrl okoli sebe. V enem samem trenutku, z enim samim pogledom mu je bila očita vsa nesmiselnost njegovega početja. Na tem groblju nikoli ne bo zrasel laz. In če bi tudi nastal, ali naj čaka, da mu kaj rodi tista pusta zemlja? Ne bi preživel niti koze, nikar njega.

Iz obupa, iz bridke zavesti nemoči se ga je polastila strahovita besnost. Sedel je na kamen, klet z divjo strastjo, iz globočine svoje onemoglosti in ni opazil, da nekdo prihaja po stezi. Pologarica je stala že skoraj pred njim, ko je nenadoma umolknil in dvignil glavo.

Soseda je bila zajetna, ohlapnih lic, sive oči so ji sijale pol zvijačno, a pol dobrotno. Začudena ga je gledala v srdite, osramočene oči; kazno je bilo, da ga vidi v dno duše. Bilo ji je nerodno, vzdihnila je in se ozrla po pustoti.

»Nov laz?«

»Vraga, nov laz!« je Mihale zarenčal in izpljunil. Da ga je baba našla v takem ponižanju! »Zadnjikrat sem udaril. Naj gre vse skupaj k zlodeju!«

»Saj ta zemlja res ni laz. Sama ilovica. Tu bi še krompir ne rodil.«

»Zaradi mene!« je Mihale zamahnil z roko.

Dvignil se je in pobral kramp, a ga je znova zalučal od sebe.

»No, da, kaj hočemo,« je mencala Pologarica. »Prav lahko ti ne bo, res da ne. Od nečesa boš moral živeti... Morda danes še nič nisi zaužil. Ali si si kaj skuhal?«

Mihale ji ni odgovoril. Kaj ga to vprašuje! Gledal je preko vrhov dreves, v nasproten hrib, na nebo; oči so mu mežikale, čeljust mu je drobno drgetala... Soseda je premikala ustnice, kakor da žveči besede, ki si jih ne upa izreči.

»Kuhinja pa mož, to res ne gre vkup. Moj bi prej za lakoto guznil, a bi se ne dotaknil lonca,« se je kratko zasmejala. »Pri nas zmeraj kaj ostane. Če se ti ne upira jesti iz naše sklede, lahko prideš, kadar ti drago...«

Mihale se ni ozrl. Toda biló mu je, kakor da je v njegovo zapuščenost in onemoglost iznenada segla tuja, dobrotna roka in mu nudi pomoč. Treba bi bilo le seči po nji. Ali — očitno usmiljenje mu je bilo zmeraj zoprno. Ali se ne skriva za tem novo ponižanje? Ponos se mu je divje uprl.

»Ne maram vbogajme,« je rezko odsekal.

»Saj ni treba, da je zastonj. Boš pa kaj podelal.«

Nič! Mihale ji ni odgovoril. Strmel je preko gozda, dokler se niso stopinje oddaljile na klancu...

Drugi dan je prišel Mihale k Pologarju. Imel je težke veke, pogled mu je venomer uhajal nekam pod noge. Gospodinja mu je postavila jed na mizo. Zajemal je počasi, žvečil lagodno, da ne bi tako odkrito razkazoval lakote. Pojedel je, tedaj mu je Pologarica naročila, naj ji na vrtu nakosi za živino.

Prvič je zamahnil s koso, tedaj ni slutil, da se je s tistim udarcem do smrti priklenil na hišo.

»Gospodinja mi je dala to delo,« je opravičevaje se mežikal pred Pologarjem, ki je prišel mimo.

»Prav, prav.« Pologar je gledal nekam proti sosеду in pobral kamen. »Glej, ali vidiš Gričarjeve kokoši? Zmeraj mi zahajajo v škodo. Vššš! Ná!« Vrgel je kamen, perutnina se je s krikom razbežala.

Ne, Pologar se čisto nič ni začudil, ko ga je zagledal s koso na vrtu. Čisto verjetno, dà, gotovo: žena ga je po njegovem naročilu povabila k skledi. Ta misel mu je ko grenka kaplja kanila v srcé. Ni imel poguma, da bi bil vrgel koso od sebe in sosеду za vedno pokazal hrbet.

»Le pridi še jutri,« so mu rekli po večerji. »Pri nas se ne manjka dela.«

Prišel je. Dela res ni primanjkovalo. Čas se je nagibal na poletje, starejši sin je služil vojake, mlajši je hodil nekam čudna pota. In vsak večer: »Le pridi še jutri.« Čez teden dni ga niso nič več posebej vabili, prihajal je vsak dan. Sedal je k skledi, kakor da je član družine, zgrabil za vsako delo.

Mihale ni bil vaje trdega kmečkega dela, utrujalo ga je, iz dneva v dan se mu je privadil. Požrl je grenkost, ki ga je trapila spočetka. Ponos se je umaknil brezskrbnosti, ki je tako zelo godila njegovi naturi. Pride, sede k polni skledi, ne da bi mu bilo treba kaj skrbeti. Ni hlapec. Hlapec ne hodi spat v lastno bajto. In ni dninar — dninarja ne najemajo vsak dan... Tiho, samozadovoljno se je smehljaj v brke.

Tako je mislil in čutil vsaj prve dni. Potlej so se mu v tiho samozadovoljnost začele natekati kaplje grenkobe in ponižanja. S Pologarjem ni bilo lahko izhajati. Mož je bil močan, pri delu ni poznal mere ne počitka. Mihale je pogosto sopihal kot volič, ki so ga vpregli s konjem. Kdaj pa kdaj je Pologar zakričal nad njim

in se zihatinil kot nad pastirjem. Vsaka beseda je bila, kakor da bi mu kdo s topim kolom predrl srcé. Pisano je pogledal, kletev mu je bila na jeziku in huda beseda, a jo je pogoltnil kot grenko kroglico. Sam sebi se je čudil: ponos se mu je potuhnil, iz dneva v dan bolj se mu je upogibala hrbtenica. V nočeh je preklinjal, stiskal pesti, jeza se mu je bolj in bolj, huje in huje obračala na Pologarja.

Ne, saj mu ni očital zaradi zemlje, četudi se mu je vselej milo storilo, kadar je stopil na svojo nekdanjo njivo. Tak, kakršen je bil, bi je ne bil mogel obdržati, prej ali slej bi se mu bila izmuznila iz rok. Tudi pri ceni ga ni osleparil, tako so splošno menili sosedje. Toda iz motne zavesti, iz potuhnjenega ponosa mu je vedno jasneje vstajal občutek neizmerne ponižanosti. Še nič jasnega, nič dokazanega, a vendar mu je kradlo mir in sén.

Pologar mu ni dal niti stotinke. Vsakokrat, ko je plačeval dni-narje, je molčé šel mimo njega kot mimo pritepenca, ki ga le po milosti ne požene od sklede. Ni imel, da bi si kupil tobaka, natlačil si je pipo zdaj pri tem zdaj pri onem, tolažil se je s suhim bukovim listjem in čemeriko. Zgrabila ga je slà po vinu, ves se je pomračil in obmolknil; ko je bil sam s seboj, je presihal in pljuval od jeze. Grenilo ga je, mu blodilo misli in občutke, ga trlo kot pod stopami.

Kaj neki Pologar misli? Da mu bo plačal ob koncu leta? Pa bi mu to vsaj omenil... Dopovedoval mu je z očmi, napeljeval pogovor na to, a Pologar, vrag, kakor da je slep in gluha, kadar mu ne kaže, da bi videl in slišal. Ogodrnjal ga je pred sosedi: tako in tako — beseda bo zrasla v konja in stiskača treščila po glavi. Nič, stokrat nič! Da bi sam zinil, se je sramoval in se je bal. Kakor da se je hotel po ovinku izogniti razočaranju, ki ga je čakalo v zasedi.

Nekega dne ga je srečal Klančar.

»Za kosca bi te naprosil,« mu je rekel. »Pa ne vem, ako te Pologar lahko pogreši.«

Mihale je grenko izpljunil.

»Saj mu nisem za hlapca. Nanj se bom oziral! Do danes mi še ni pokazal božjega.«

Ponoči ga je opominjalo kot malopridnega dečka, ki se je bil namenil na potepanje. Zarana se je napotil k Pologarju, a se je obrnil in zavil h Klančarju.

Ostal je teden dni, potlej je tri dni popival in četrti dan spal. Zavedel se je in tedaj ga je obšla taka plahost, da mu je zagrnila vse druge občutke.

Čisto ponižan, s sklonjeno glavo in poniglavim pogledom je prišel k Pologarju. Gospodinja mu je komaj odzdravila; obrnila se je k ognjišču in mu kazala hrbet. Srcé mu je razbijalo, ko je stopil v izbo. Zlodej, čemu se tako boji? Vzravnal se je in pogledal Pologarja, ki je s širokimi stopinjami, kakor da seje, koračil od stene do stene.

»Dolgo te ni bilo.«

Pologar ga je samo ošinil z nejevoljnim pogledom.

»Klančar me je bil naprosil,« se je Mihale zopet stulil vase.

»Pa sem mu obljubil. Potem sem pogledal v krčmo...«

Zagovarjal se je kot hlapčič. Hudič vendar, kako je bilo to zoprno! Potegnil je z dlanjo preko čela in se ves zmeden prestopil do mize.

Pologar je razkoračen obstal pred njim, oči so mu sršele.

»Pri Klančarju?« mu je trdó, porogljivo zapel glas. »Sredi največjega dela, pa greš drugam? Pa boš tudi zdaj šel h Klančarju, a? Le pojdi!«

Mihale je prepadel. Zrasel bi bil pod strop, udaril z viška, a se je pred Pologarjem, ki se ga je bil že navadil gledati kot gospodarja, počutil tako majhnega, da je še huje lezel vase.

»Hudič, če mi ti ne pokažeš niti črnega!« je zacepetal z ного.

»Veš kaj, za plačilo se tudi nič nisva zgovorila. Res je, da delaš. Pa sedeš k mizi tudi, kadar zunaj cmari dež. In boš sedel pozimi, ko si še pes ne bo upal pokazati gobca izpod strehe. Hlapca pa ne potrebujem...«

Mihale je strmel, kakor da se mu je odgrnilo samo čudo božje. Slutnja, ki mu je ves čas vrtala v motni zavesti, a jo je odganjal kot nadležnega psa, je dobila čisto določno, grozečo podobo. Kakor da mu je nekdo pomolil pod nos, pisano črno na belem: Ná, beri! Ni bil za hlapca — glede tega si je bil zdaj čisto na jasnem — še dninar ni bil. Bil je — pritepenec. V glavi se mu je zavrtelo od ponižanja. Če bi bil možak, kar pa ni bil, bi bil zaklel, udaril po mizi, se pridušil in izbruhal vse hude besede, ki so se mu gatile v grlu. Pa ni bil človek trdih besed in jalovega prerekanja. Ranjen v ponosu, ki se mu je prebudil, se je okrenil in molče odšel iz hiše.

Ko je bil čisto sam, na stezi, ki je peljala skozi sadovnjak, je stiskal pesti, čez tresoče se ustnice so se mu usipale polglasne grožnje in kletve.

»Mihale! Oj, Mihale!«

Bil je že ob plotu, ko je zaslišal klice. Pologarica! Ni se ustavil ne se ozrl.

»Mihale! Počakaj vendar! Ne bodi kot ogenj!«

Mihale je počakal. Bil je trd, hotel je ostati trd, nič se mu ni zganilo na obrazu.

»Glej ga, kako ti hiti!« je sopihala Pologarica. »Kakor da so volkovi za teboj. Zakaj pa poslušáš našega? Saj ga poznaš. Kaj se boš neki! Ostani! Kaj se držiš, kot bi imel metlo v hrbtu?«

Bajtar ni umaknil pogleda od nje. Kaj mu hoče? Ali res misli, da je taka šleva? Res, ta ženska je kdaj pa kdaj pokazala srcé, ni tiščala le pesti, včasih je odprla tudi dlan. Pologar jo je poslal, mu je šinilo v zavest. Kesa se, zdaj mu lahko pokaže. Nič! Kaj neki mu Pologarica toliko mevžlja o zimi in o lakoti! In vendar je vstalo iz

njegovih misli toliko strahot, da ga je mrzlo spreletelo po hrbtu... O, presneto! Zatiral je ponos, jeza in užaljenost sta mu naglo kopnela, ponižanje je z vso silo tlačil vase. Nazadnje — saj oni prosjačijo in ga kličejo nazaj...

»Če bi mi le kaj navrgel za tobak,« se je kujal. »Saj več ne zahtevam.«

»Saj ti bo. Mu bom že rekla. Le bodi brez skrbi!«

Mihale se je obrnil, a ni stopil v izbo. Vzel je sekiro in odšel cepit drva.

Od tistega dne je kot z zlomljeno hrbtenico hodil okrog. Pologar mu je tu pa tam vrgel kako liro, da se mu ni bilo treba dušiti s čemeriko in bukovim listjem. Zadovoljnost, ki jo je kazal, je bila le zaradi videza, da bi se mu ne rogali sosodje. Žalitve je le prenašal, a jih nikoli ni pozabil. Drugo za drugo je mirno zaklepal v dušo, kakor da mu je na tem, da jo čimprej napolni do roba. Čim dlje, tem več je bilo noči, ko ni mogel spati. Bedé, strmé v temen strop, je z raskavimi rokami grabil za stranice, kakor da bi se hotel dvigniti. Oče, mati, žena — čisto različne podobe so se mu porajale pred očmi. Bilo je prvič, da ga je obhajala žalost po tisti zemlji. Ali bo res do smrti priklenjen k Pologarju? To mu je bilo grenko verjeti, a naj se je še tako mučil v mislih, ni našel izhoda.

Ni tako bednega, neogljenega človeka, ki bi ne iskal opore svoji duši. Če ni druge pomoči, se zateče k samoprevari in laži.

»Potem vas vzamem k sebi,« mu je bila rekla hči. Te besede je pozneje skoraj pozabil, ni jim do konca verjel. Bile so le trenutna, prijetna godba za njegovo srcé. V stiski so mu vedno pogosteje, vedno živeje zopet prihajale v zavest. Angelica se je bila po materini smrti le še enkrat oglasila. S pismom mu je poslala fotografijo in bankovec. Vpraševala ga je, kako se mu godi. A niti besedice o sebi in o možitvi. Denar je zapil, a sliko, ki se mu je v žepu vsa ogulila, je kazal okrog. Angelica — lepa gospodična z vzvalovanimi lasmi, stokrat lepša, kot je bila v resnici. Skoraj bi ne mogel verjeti, da je to njegova hči. Prej nikoli ni govoril o nji, a zdaj jo je rad omenjal vsakomur, ki ga je hotel poslušati.

»Omožila se bo,« je pripovedoval že desetič, že stotič. »Nekega železničarja bo vzela,« si je kar na lepem izmislil in verjel. »Kadar se uredi, me vzame k sebi. Kako poleno ji bom scepil. To bo vse.«

»Potem se ti pa ni treba bati starosti.«

»Mislim, da ne!«

In se je tiho muzal pod brki. Bil je kot otrok, ki sanja o Miklavžu in mu je toplo pri srcu. Ob bridki misli, da bo moral do smrti ostati pri Pologarju in jesti kruh pritepenca, mu je duša našla oporo.

Mihale je bil le na videz top, na dnu duše je hranil samosvoj svet, ki ga je ljubosumno zaklepal pred ljudmi. Že z mlada se je rad zatekal k sanjarjenju. Ko je bil še lovec, je kdaj pa kdaj s puško na kolenu

po cele ure prečepel na kakem parobku. Pozneje je večkrat pozabil na delo in se je zamaknil. Zdelo se je, da mu gre pogled med drevesa, a mu je blodil bog ve kod. Pogrezal se je v misli, kot v mehko blazino. Sami prividi, v katerih je zmeraj gledal sebe v kakem visokem položaju. Zdaj je poveljeval četi vojakov: »Habt acht! Marsch! Eins, zwei! Links front!« General ga je pohvalil pred vsemi in mu pripel svetinjo na prsi... Ali pa je zadel v loteriji. Sezidal si je novo hišo, dobil dovoljenje za trgovino. Malija prodaja, a on igra na harmoniko, gleda skozi okno in se vsemu svetu smeje v obraz... Same na pol mogoče ali nemogoče stvari. Ni se varal, vedel je, da se tisto ne bo nikoli zgodilo. Toda v trenutku samote je tiste sladke nemogočnosti do dna okusil v svoji domišljiji. Stremel je navzgor, kakor Angelica, a kar mu ni dalo življenja, si je za trenutek sam vzela.

Zdaj se je večkrat zalotil, da so mu zastale roke in se je zazrl v daljavo. Misli mu niso bile več prazne, z omamno možnostjo so se približevale resničnosti. Ni ga motilo, da se Angelica nič več ne oglasi. Pa saj ji tudi on še ni odgovoril, gotovo čaka njegovega pisma. Morda se je medtem že omožila, spremenila stanovanje in nosi drugo ime. Če bi ji tudi pisal, bi ji pisanje ne prišlo v roke. Čaka, da se uredi, nato mu bo pisala: »Pridite!« Presenetila ga bo.

»Ali ti Angelica še kaj piše?« so ga vpraševali.

»Menda mi. Vsak teden. Zdaj se je omožila.«

»A?«

»Da. Nekega strojevodjo je vzela. Veste, takega, ki vozi vlake...«

»Tak mora imeti lepo plačo.«

»Mislim, presneto! Zdaj se bo preselila. Ko se uredi, me bo povabila k sebi. Vsak dan lahko pričakujem pisma...«

Ko je lagal, presajal cvetke iz svoje domišljije, se tega niti ni prav zavedal. Šele ko je dogovoril, se je zdrznil in plaho premeril obraze. Kazno je bilo, da mu verjamejo, ne brez rahle zavisti. Tedaj ni mogel več nazaj in tudi ni hotel. Le naj verjamejo, da je tako!

Odkar se je bil oklenil tistega vabljivega obeta, je bil kot v mreži. Vlivalo mu je samozavest, mu vžigalo lučko svetlega upanja. Tiste možnosti se je oklepil kot veje nad prepodom. Toda možnost se mu je v domišljiji čimdalje bolj sprevračala v resničnost. Ponavljal je laž, a je od dne do dne bolj samemu sebi verjel. Če je kdaj podvomil, si je takoj z neizprosno logiko dokazal prav nasprotno. Njegovo pripovedovanje je dobilo tako prepričevalen naglas, da nihče več ni podvomil. Vražja reč, bo le nekaj na tem!

Ni prezrl, da ga zdaj gledajo s povsem drugačnimi pogledi. Pologar ni nikoli črhnal besede, a nekam dvomeče se je smehljal v lica. Bilo je očitno, da ga zavida; boji se trenutka, ko bo za zmeraj izgubil zastonjsko delovno moč. Bajtarju se je porajal pijan občutek zmago-slavja. Bolj kot se mu je zdelo verjetno, kar mu je zasnovala domišljija, huje ga je črtil. Strupena usedlina ponižanja, ki se mu je nabirala v duši, mu je segala že do roba. Včasih se je le s težavo krotil,

da ni izbruhnil. Tisti dan, ko bo za zmeraj odhajal, bo stopil predenj in mu vse vrgel v obraz. Umazal ga bo z naplavino, ki jo je sam nagromadil. Nič mu ne bo mogel, tam bo stal, zelenel v obraz in stiskal čeljusti... Za slovo mu bo pljunil pod noge in se ne bo več ozrl po hiši...

V teh mislih mu je drobno drhtelo srcé. In mu ni bilo več toliko za to, da se reši tiste hiše in da bo preskrbljen na starost, bilo mu je zaradi maščevanja. Ne bo ga ubil iz zasede, ne bo ga udaril, z besedo ga bo ranil in osramotil. Zaradi omamne sladkosti tiste edine minute ni smel več podvomiti, da je pismo morda že na poti. Če bi bilo drugače, bi se za vedno zrušil vase. (Konec prih.)

STANKO CANJKAR

POTOPLJENI SVET

Drama v štirih dejanjih

Osebe:

Dr. Pavel Velnar, duhovnik, profesor na univerzi,
 pozneje knjižničar v velikem mestu
Lilijana Garnier, filmska igralka
Vivina Garnier, njena sestra
Monsignor Ciril, škof
Klara Vigny, knjižničarjeva tajnica
Tuji mož, delavec brez dela
Škofov sluga

I. dejanje

Lepo opremljena soba v velikem hotelu nekje pod vrhovi švicarskih gora. V ozadju sta dve veliki okni. Je že pozen večer. V sobi gori svetla luč. Od nekod je slišati glasove moderne godbe.

Dr. Pavel Velnar sedi pri pisalni mizi in nekaj študira. Je mlad, zdrav mož, prijetnega obraza. Oblečen je v lahno civilno obleko. Le obraz kaže prav rahlo njegov duhovniški poklic.

Slišati je kratko, nekoliko nervozno trkanje. Pavel Velnar niti ne utegne odgovoriti na to naglo prošnjo za vstop.

- Lilijana Garnier** (*mlada, silno lepa dama, oblečena v zelo elegantno pa zelo dostojno obleko, vstopi in za trenutek obstoji pri vratih; vsa v vabljeni prijaznosti*): Saj sem vedela, da se še kje srečamo! Silno sem vesela, da sem vas našla, gospod profesor!
- Pavel Velnar** (*ji gre naglo naproti; ves vesel sprejme ponujeno roko*): Ali ste res vi, gospodična Lilijana? Skoraj ne morem verjeti. Težko da bi mogel dobiti v tem našem obljudenem hotelu prijetnejši obisk.
- Lilijana** (*navdušeno*): Ali res?

BAJTAR MIHALE

N stopila je jesen. Nebo je bilo čemerno, skoraj čez in čez pokrito oblaki, pihal je krivec in trgal orumenelo listje z dreves. Zadnjo nedeljo v oktobru je Pologar odšel v trg. Bil je občinski zaupnik, zamudil se je pri seji in se vrnil tik pred večerjo.

Nekam nemiren, s trdimi koraki je meril izbo, obraz se mu je nategoval v posmehljiv, skrivnosten izraz. Mihale je začutil njegove oči na sebi in je nehoté dvignil glavo. Stresnilo ga je pred njegovim pogledom.

Zakaj tako srepí vanj? Kaj mu hoče? Naj si je še tako napenjal možgane, si ni mogel razložiti, kaj govorijo njegove oči. Kaj ga je pičilo? Da, saj je bil že večkrat nenavaden, a tako nenavadnega ga ni videl še nikoli. Obšla ga je podmolkla slutnja nečesa hudega; bila je še nejasna, a se mu je kot robida oklenila srca.

Pri večerji, ko je bila zbrana vsa družina, je Pologar dvignil obraz.

»Mihale!« ga je poklical. »Mihale, ali ti še kaj piše Angelca?«

Bajtarja je mraz obšel po hrbtu, za trenutek mu je žlica postala v skledi.

»Če mi piše?« se mu je zatikal glas. »Seveda mi piše. Zakaj bi mi ne pisala?«

»Kdaj zadnjič?«

»Kako... zadnjič?«

»Tako,« se je gospodar nestrpno otresel. »Kdaj ti je zadnjič pisala, vprašam. Kdaj si prejel zadnje pismo?«

Mihale ga je začuden gledal. Pologar se nikoli ni zanimal za njegovo hčer. Kadarkoli je pogovor nanesel nanjo, se je delal, kakor da ne sliši. Zdaj pa ga je izpraševal trdovratno, z neko naslado. In z glasom, kakor da nima pred seboj odraslega moža, ampak smrkavega pobalina. Kaj se je zgodilo? Čisto rahlo sicer, a vendar se mu je rušila vera v resnico tistega, kar je govoril. Z dvomom se mu je podirala tudi gola možnost, da bi to moglo biti res. In vendar se je tega še zmeraj oklepal z vso dušo, kakor utopljenec slamnate bilke.

»Kdaj mi je že pisala?« Zajel je, upiral pogled v mizo in počasi žvečil. »Čakaj!« je pomolčal, kakor da z muko grebe v spominu. »Oni teden je bilo... Saj res! Da, oni teden mi je pisala...«

»Kaj ti je pisala?«

Pologar je s pomenljivim pogledom meril družino, ki nič ni razumela. Za Mihaleta je bila vsaka beseda žareč žebelj, ki se mu je zadril v srcé. Od trenutka do trenutka bolj mu je bilo jasno, da se za tem skriva neko zlò, ki ga ne bo mogel odvrniti. Čutil je omotico v glavi. Jedel je dalje, a mu je bilo, kakor da mu nekdo strupa nasiplje v jed. Najrajši bi bil vrgel žlico na mizo, zarohnel in stopil skozi vrata.

»Stokrat sem že povedal, kaj mi piše,« je rekel nejevoljno. »Zdaj me kmalu povabi... vsak dan...«

Pologar se ni mogel več premagovati.

»Lažeš!« je revsnil. »To pripoveduj otrokom, ne meni!«

Mihale je bil za trenutek kot odrevenel, žlica se mu je povescila na mizo. Mrzel pot mu je stopil na čelo. Kakor se je obupno oklepal svojih sanj, sta ga tedaj le obšla strah in negotovost. V lica sta se mu vrezali užaljenost in trdota.

»Zakaj bi ti lagal?« se mu je od ogorčenja tresel glas. »Kaj bi imel od tega? Tako je, kakor ti pravim. Verjemi ali pusti!«

Pologar se je rogajoče zasmel.

»Tako je!« se mu je popačil. »Nič ni tako!« je ostro siknil. »Prav nič ne! Še malo ne. Taka gospa — pa pride občini v breme!«

Bajtar je položil žlico na mizo, bridko se mu je zadržnilo v grlu. Žgalo ga je, kakor da mu je nekdo nasul žerjavice v nedrija. Strmel je v Pologarjev obraz, kakor da hoče na mah izluščiti vso resnico. Ni kazalo, da bi Pologar lagal. Njegovo ogorčenje in maščevalna radost sta bili preveč pristni. Misli, ki so ga obhajale in iz katerih ni našel izhoda, so mu hotele raznesti glavo.

»Kaj praviš?« je z muko pognal iz sebe.

»To pravim, da bo morala občina plačevati za Angelco. Za porodnišnico in bolnišnico in kaj vem, za kaj še vse. To je ostalo od tvoje imenitne gospodične.«

Pologar je bil ves kot ogenj v strehi. Iz besed in iz oči mu je kipela strast. Mihale je zadosti vedel. Ni mogel do dna razumeti, bil je počasnih misli, pa saj to je bilo vseeno. Če bi kdo sto let razmišljal, bi ne mogel iztuhtati kaj tako bridkega, kar prinese življenje v enem samem trenutku. Ali je mar on kriv? In vendar — s kakšno slastjo ga je ta človek poniževal! Pred vso družino, ki se je skoraj ni upal pogledati. Pologarica je strmela v mizo, vsi so gledali v mizo. Za negibnimi obrazi jim je prežal zasmeh. Ves majhen, ves ponižan se je zdel, ne bi mogel več katere reči. Pa saj to bi tudi ne pomagalo. Nihče več bi mu ne verjel, četudi bi govoril resnico. In tudi ni mogel več prestajati na mestu.

Z dolgim, presunljivim vzdihom je vstal izza mize in se kot pijan opotekel skozi vrata.

Ni odšel domov. Ni maral kreniti po stezi, skozi sadovnjak, mimo oken, da bi ga še s pogledi zasmehovali skozi šipe. Odzibal se je na hlev, kjer je preležal nekatero nedeljsko popoldne. V temi se je dotipal do kupa sená in legel. Biló mu je, kakor da se je napil močnega žganja. Z rokami pod glavo je strmel pod streho, v temo, v kateri je bilo mogoče razločiti le odprtino v lesenem pažu. Prsa so mu bila polna gnusnih občutkov. Žgalo ga je, da je od bolečine pridrževal sapo. Misli, ki so se mu porajale druga za drugo, so ga zasipale, se mu prepletale v zavesti.

Le polagoma, iz minute v minuto, so se mu občutki pomirjevali, misli so se mu začele jasni kot nebo po nevihti. Tedaj se mu je vse stokrat živo, v neki urejeni vrsti začelo razpletati pred očmi. Pologarjeve besede so mu ko veter šumele v ušesih. Ni jim mogel verjeti. Golim besedam še zmeraj ni mogel do konca verjeti. Toda rasle so mu čimdalje bolj, se mu napihovale in dobivale jasne, žive podobe. Zaman se jih je otepal, stresal z glavo, moral jim je verjeti. Najhujšega, ki se mu je kot strupena ost zasadilo v dušo, ni mogel tajiti.

Pologar ni lagal. Ne! To si je moral vedno znova ponavljati. Bil je sicer krut kot ubijalec, ki plane iz zasede, a ni lagal. Naj je temu še tako ugovarjal, pobijal vsako besedo posebej, nič ni pomagalo. Pred tem se ni mogel rešiti, ni mogel pobegniti v svojo domišljijo; stalo je pred njim visoko in nepremagljivo kot gora. Vse, kar si je bil zgradil v tolažbo, se mu je na mah podrlo kot hišica, ki so si jo iz tresk zgradili otroci. Zdaj se ni mogel več varati, imeti samega sebe za norca.

O, če je natanko premislil, s treznim razumom, brez najmanjše senčice hotene samoprevare, je moralo priti do tega. To je bilo popolnoma jasno. Ne, Angelca se ni omožila, ni imela svojega doma, ne moža, ki je pri železnici. Nič. In prav zato mu ni več pisala. Skoraj ni vedel, kam bi zdaj z njenimi besedami, ki mu jih je govorila, ko je bila doma. Kaj se je z njo zgodilo? Da, saj je tudi zadnje čase vse bolj mislil nase kot nanjo. In tudi zdaj se je vpraševal le zaradi sebe. Kaj se ji je zgodilo? Ni mu bilo treba dolgo brskati za odgovorom, saj so ga vsebovale že Pologarjeve besede. Le v glavnih obrisih, nič podrobnega, a to je zadostovalo. Zgodilo se ji je, kar se je zgodilo nekateremu dekletu, ki je služilo v mestu. Dotlej niti enkrat ni bil pomislil, da je kaj takega mogoče. Pa se mu je nenadoma zazdelo čisto naravno, po sebi umljivo, četudi ga je žgalo in peklo. Saj to bi bil lahko pričakoval zaradi njenega molka. Pa ni bil tak, da bi zvonil po toči, stiskal pesti, se pridušal in krel svojo hčer. Niti v najtajnejših mislih ji ni očital ali jo obsojal. A vendar ni bil docela brezčuten. Kadarkoli bo kateremu izmed sosedov pogledal v oči, mu bo v zenicah bral njeno nesrečo in svoj poraz. Pred vsem svoj poraz.

Tako mu je bilo, kakor da mu je hči nenadoma umrla, izgubila zanj vso vrednost in važnost. Toda eno mu je bilo čisto jasno: za vedno so se mu podrle sanje.

Ali jim je kdaj verjel? Ne! Da! Na to bi si ne mogel določno odgovoriti. Da, na dnu duše je zmeraj tlel dvom, da ni res in si samo tako utvarja. V nekaterih trenutkih se je čisto jasno zavedal, da je to le praznica in da ga bo nekega dne vendarle doletelo razočaranje, četudi v drugačni obliki, kot je v resnici prišlo. Toda kadar bi prišlo, bi sam izvedel zanj, zaklenil bi ga v srcé, morda bi ga bolelo — da, gotovo bi ga bolelo — a bi možko prenašal. In kdo ve, če bi si iz razvalin ne ustvaril novih sanj, vsaj da bi ohranil videz pred ljudmi.

Pa saj mu ni bilo toliko za ljudi, to je prišlo le tako zraven; bilo mu je zaradi lastne duše, ki je v doživljenem ponižanju potrebovala opore.

Zdaj se mu je vse razkadilo kot jutranja megla. Nič več ni upal, da mu nekega dne ne bo treba samemu in zapuščenemu umirati v svoji koči. Zdaj mu hči ne more več pomagati, zdaj je sama potrebna pomoči. Da bi bilo samo to! Izmaknila se mu je vsaka možnost, na katero bi lahko zidal svoje sanje. Saj hčeri ni očital, vendar mu je bilo strašno hudó. In ne najmanj hudó tudi zaradi tega, ker se ni mogel maščevati nad Pologarjem. Tisti dan, ko mu je hotel vreči v obraz vse, kar se mu je nabiralo v duši, mu je za vedno mrknil, kakor da ga je prespal v strašnih sanjah. To ga je peklilo huje kot zavest, da bo sam in zapuščen umiral v bajti. O, dobro je vedel, v očeh mu je bral, da je Pologarja vse dni na tiho skrbelo, kdaj ga bo izgubil. Slab računar je, to je res, a bi lahko še otrok izračunal, da je imel le dobiček od njega. A zdaj, mesto da se je maščeval on, Mihale, da se smeje on, se je maščeval in se smeje Pologar. Ni videl tega smeha, čutil ga je, segal je na hlev in mu kot žgoča kopriva bičal dušo. Podlež, stokrat podlež! Imenoval ga je lažnika in ga izročil zasmehovanju ljudi. Ne le svoji družini, ampak celi vasi. Ne samó, da mu poslej ne bo več obstanka pri Pologarju, tudi ljudem se ne bo več upal pred oči.

»O, hudič!« se je zganil na senu in s pestjo zamahnil v temo. Nato je zopet mirno obležal.

Ne, ne, vzroka ni pripisoval niti sebi niti hčeri. Vse misli in občutki so mu merili samo na Pologarja. Zakaj ni molčal pred ljudmi, nikar da ga je strupeno pičil? Obvaroval bi ga bil posmeha. Za to bi mu bil stokrat hvaležen. In ne samo to. Ohranil bi bil zase in tudi njemu zamolčal. V tistem trenutku ni mislil na to, da bi se bilo morda vseeno razvedelo. Čemu mu je razrušil upe? Res, hči bi ga ne bila poklicala, s tem bi nesreča ne bila popravljena, a on bi bil v tem upanju živel do smrti. Toda nič. Pologar je stežka čakal, da je bila zbrana vsa družina. Zadel in ranil ga je v stržen življenja.

Vsaka nova misel mu je z neznansko težo legla na dušo, globoko je vzdihal. Obhajala ga je taka slepa mržnja na Pologarja, da je škripal z zobmi. Črni usedlini, ki se mu je bila nabrala, je prilival kapljico za kapljico strupa. Njegovo sovraštvo je bilo onemoglo sovraštvo slabiča, zato tem groznejše. Stokrat se je ponižal kot pes, toda v tistem hipu je bil v svoji duši neuklonljiv in grozen. Čakaj, hudič! Pokazal bo Pologarju, kaj zmore. Ni se otresal misli na maščevanje; samovoljno, z neko naslado se je potapljal vanjo.

Sedel je in se z rokama uprl v seno. Oči so mu begale po temi, kakor da iščejo izhoda. Kaj naj stori, da se bo Pologar strašno zavzel in krvavo pogledal? Sto strašnih možnosti mu je kot jata vranov preletelo zavest. Nekatere so bile tako zločinske, da bi mu še v sanjah nikoli ne prišle na misel in se je zdrizal pred njimi. Žar ognja, ki je

strahotno objemal hlev in hišo, da mu je še v mislih slepilo oči. Jezus! Ne, ne! To misel je v trenutku zavrnel. Nenadoma se je domislil mlajšega Pologarjevega sina. Ni mu bilo do dela, hodil je po skrivnih poteh, ki so bile znane polovici vasi. In ne najmanj tudi njemu. Nekaj časa je čepel na tej misli, kakor da jo vali, nenadoma se mu je ves obraz nategnil v režanje.

»Čakaj!« je siknil skozi redke zobe. »Le čakaj, zlodej! Da vidimo.«

Dvignil se je, se dotipal do zibajoče se lestve in splezal na gorrenji pod. Po deskah, ki so se mu križem razmetane vdajale pod nogami, se je priplazil do kupa suhe detelje ob pažu. Prihulil se je k strehi, dvigal plasti in tipal do poda. Nič. Poizkusil je na drugi strani. Nenadoma mu je roka zastala, občutil je ugodje pomešano s strahom in razburjenjem. Pod trepetajočimi prsti je otipal neke predmete. Zavojčki tobaka, škatlice cigaret, vrečica kave... Da, tu je! Zdelo se mu je, da razloči vsak predmet po svoji obliki in barvi. Zavojček tobaka je stisnil v žep, zopet splezal po lestvi in obstal na vratih.

»Zdaj boš videl,« je stisnil čeljusti. »Zdaj se ne boš več tako šopiril. Pa se potem upaj reči, da sem bil to jaz... Le daj!«

Nič več ni omahoval in zametal misli, ki se je bila zapičila vanj in se ni dala odgnati. Treba je bilo pohiteti. Ni smel odlašati. Še nocoj, takoj. Tema je, nihče ga ne bo videl. Do jutra ga lahko premamijo druge misli. Sebi ni zaupal.

Pri Pologarju je še vedno gorela luč, okna so se svetila, za šipami se je premikala senca. Pologar? Morda. Ni se maral ozirati tja. Tiho kot tat se je hotel izmuzniti mimo hiše in izginiti na mehki stezi v sadovnjaku. Naglo, da bi za njim in za njegovo mislijo ne ostalo niti sledu. S koncem očesa je opazil, da nekdo stoji na pragu in ga gleda, a ni okrenil glave. Bal se je, da bi ga kaj ne zadržalo. Bil je že ob zidu, ko ga je dosegel glas, ki je bil, kakor da se je odkrhnul od teme.

»Mihale, ali si ti? Kam pa tako hitiš?«

Da, bila je Pologarica, ki ga je ogovorila. Mihale je proti volji postal. Kaj mu hoče? Morda ji je zanj hudo, saj ni bila slaba ženska in mu hoče reči dobro besedo. Skoraj bi se bil okrenil, se oglasil, a se je že v naslednjem trenutku ves zakrknil. Boji se, da odhaja za vedno, zato bi se mu rada priliznila. Morda ji je tako Pologar naročil. Ali pa sluti nesrečo in bi jo rada v zadnjem trenutku zavrnila. Ne! Ne da se preslepiti. Nič več. Zgodilo se je in ni mogoče popraviti. Tudi on si ne bo pomišljal.

Zarenčal je, zamahnil z roko za hrbet in naglo odšel po stezi. Skoraj tekkel je med drevesi. Potisnil je roke v žep, otipal zavojček tobaka in ga zmečkal v pesti. Srdito ga je zalučal od sebe; razločno je slišal, kako je zamolklo cepnil v odpalo listje. Kaj bi z njim! Našli bi ga pri njem in ga še obdolžili tatvine. Saj bi ga žgalo v grlu, mu zastrupljevalo sapo, ako bi tisto kadil. Zaradi svoje namere ni čutil najmanjše vesti, niti sence sramovanja. Zaradi tega ga ne bodo

zaprli, a Pologar se bo zvijal kot črv pod stopalom... Stopil je s steze na klanec in se tiho zarežal predse.

Noč je bila zelo temna, vetrna, vsa nemirna, kakor vse noči v jeseni. Zemlja je bila vlažna, v zraku je bil duh po trohnobi. Oblake je gnalo od severa, jih trgalo, zdaj pa zdaj pokrivalo goste zvezde in jih zopet odgrinjalo. Grebeni gora so se črni, togi zabadali v nizko nebo. Klanec, ki je kot ozka, globoka struga tekkel med dvema plotoma, je bil temen, tu pa tam se je svetlikalo le kamenje.

Mihale je hodil z dolgimi koraki, roke je tiščal v žepih, pogled je venomer upiral predse. Biló mu je, kakor da opotekaje se pleše po neki misli kot po napeti vrvi in se boji, da bi je ne izgubil. Mudilo se mu je, kakor da so mu za petami, ali da se boji, da ga mržnja prekmalu ne mine in se bo vrnil.

Prešel je gozd, pod njim se je čez vse pobočje raztezala gmajna, pod katero se je ob krivuljastem klancu stiskal spodnji del vasi. Hiše so bile skrite med drevjem, skozi mreže vejá so medlo pomežikavala njih okna. Živo razsvetljena je bila le krčma in tam na koncu orožniška postaja.

Postaja! Še nikoli ni bil v tisti hiši. Vselej ga je stresnila že sama misel, da bi moral kdaj imeti opravka v nji. A tedaj ni videl niti krčme niti ostalih hiš, pogled se mu je upiral tja na konec klanca. Poslopje, ki je bilo pogreznjeno v temo in ga je zaznamovalo le svetlo okno, ga je čudno privlačevalo in hkratu odbijalo. Ni ga izpustil iz pogleda niti tedaj, ko se je zdrl po klancu, ki je v dveh velikih vijugah tekkel čez pobočje.

In vendar ga je prav v tistem trenutku obšla negotovost, občutil je strah. Da bi se tega rešil, se je še huje zagrizel v sklep in napenjal vso moč svoje volje. V svojih mislih je z muko izbiral tiste redke besede, ki jih je znal in jih je poizkusil povezati v smisel. Saj ni bilo treba mnogo, le nekaj besed, nekaj kretenj, drugo bodo že razumeli. »Bo že videl,« je zagrozil sam pri sebi in stiskal zobe. Toda na dnu, prav na dnu, mu je še vedno tičala neka plahost, ki je izvirala iz njegovega boječega značaja in se ni dala odgnati. Zmeraj huje mu je vstajalo v zavest in mu pijanilo noge.

Bolj ko se je bližal postaji, počasnejši so mu bili koraki. Iz krčme je udarjal zamolkel šum, prameni svetlobe so padali čez pot, a on jih ni opazil. Iz plahosti in neodločnosti so mu rasli ugovori in se mu tesno oklepali duše. Nenadoma si je zaželel, da bi bil daleč proč, da bi imel vsaj še pol ure hoje in bi mogel vse še enkrat preudariti in razmisliti. Toda že je stal pred vrati, ki so vodila skozi plot naravnost v hišo. Neodločen, tresoč se po telesu je obstal v temi, mimo njega je skozi nezagrnjeno okno padal pas svetlobe. Za oknom se je pregibala senca, se prikazala tik za šipo in zopet izginila v ozadje. Nekdo se je sprehajal po izbi. V tistem poslednjem trenutku ga ni več zadrževala le neodločnost, ni ga plašila le misel na Pologarjev srd in prezir vaščanov. Poštenje se mu je s tako silo prebudilo v duši, da se je

bridko zdrznil sam nad seboj. Kaj dela tam? Kaj se z njim godi? Poizkusil si je ugovarjati. Ali bo mar res on edini izdajalec v vasi? Ne! Toda s kakšno strastjo je zaničeval vsakogar, ki so ga le osumili ovaduštva! In zdaj bo stopil v njihov krog. Vsakdo bo imel pravico pljuniti za njim. Fej!

Ta misel je bila tako močna, da je v trenutku zagrnila vse drugo. Čutil se je neznansko majhnega in ponižanega sam pred seboj. Že se je hotel odplaziti, ko so se nenadoma odprla vrata, nekdo je stopil na prag. Bil je orožnik, v mraku so se mu svetili gumbi, pretegnil se je in zazehal. Tedaj mu je strupena misel na maščevanje znova legla na srce. A vendar ni imel moči, da bi bil stopil v mrak svetlobe in spregovoril. Bojeval se je v sebi, kaplje mrzlega potu so mu stopale na čelo. Tiščal se je v mraku ob plotu, ni se upal niti dihati. Če ga orožnik opazi, bo povedal, po kaj je prišel. Želel si je, da bi ga oni zagledal. Nič. Orožnik se je nenadoma okrenil in odšel v izbo.

Sklonil je glavo in nekaj časa strmел predse. Nič. Bilo je odločeno. Oddahnil se je, kakor da mu je teža pala raz dušo. Ni opazil, da je medtem nekdo prišel po klancu. Z vzdihom se je odtrgal od plota, da bi se vrnil domov, ko ga je zagledal pred seboj.

Stari Peternelj se je ustavil in ga v mraku pozorno pogledal v obraz.

»Kaj pa ti?«

Mihale se je ves zdrznil, kakor da ga je starec zasačil pri zločinu. Morda ga je res videl v dušo in bral njegov zli namen.

»Razmišljam, za hudiča,« je zajeceljal in udaril z nogo, kakor da mu jemlje sapo, »ali bi stopil v krčmo ali ne.«

»Le, le. Saj je nedelja. Čas imaš.«

Odšla sta po klancu.

»Da, da,« se je Mihale grenko nasmehnil. »Časa na pretek, le denarja nič.«

Hodila sta skozi pramene svetlobe, ki so se usipali skozi mreževjé, noge so jima žvekale v blatu. Stari Peternelj je nekaj časa molčal.

»Če nimaš, nekaj malega bi ti lahko posodil.«

Starec je bil bogat, neredko je iz golega bahaštva rad iztegnil svojo roko... Da, Mihale je bil strašno žejen, da se mu je kar lepilo v grlu. Ta žeja mu ni izviralá iz slé po pijači, ampak iz razburjenja. Za vse na svetu bi bil rad stopil v krčmo, dasi malo prej še mislil ni na to. Ne, ne bo ovajal, a maščevanja ni bil odložil, zlá misel se mu je bila prehudo zarasla v dušo. Razmisliti mora in poiskati kaj drugega... Toda prej se mora napiti poguma.

»Kdaj bom pa vrnil?« se je pobranil.

»Kaj bi tisto! Boš že vrnil. Saj si poštenjak. Ali nisi? Ali ti Pologar nikoli nič ne plača?«

Mihale je vzel denar in ga naglo vtaknil v žep; sramoval se je.

»Nič,« se je trdo odhrkal. »Toliko kot nič. Tistega, kar mi včasih navrže za tobak, ne štejem. Na svetu so tudi slabi ljudje. Nimajo duše.«

»Res je,« je pritrdil starec. »Ljudje so pogosto slabši od živali. Žival ti ne naredi slabega razen v sili in zaradi svoje rogovilosti, a človek... da Bog pomagaj!«

»Če le more te ugrizne. Ti pa drži. Če bi le mogel biti tako slab kot drugi, bi se mi baje bolje godilo...«

Mihale je govoril iz globoke zavesti svoje nemoči. Besede so se prilegale njegovim občutkom, bile so kot balzam za njegovo dušo.

»Slab? Pa nisi in ne boš. Volk zmeraj ostane volk, a jagnje — jagnje. Da si hudoben, moraš biti takega stvarjenja. Jaz nisem. Pa ti tudi nisi.«

Mihale je molče prikimal. Ob krčmi sta se ločila.

Za veliko mizo v krčmi so se košatili možje, sami gospodarji; govorili so globoko nagnjeni nad kozarce, kakor da jim glave lezejo vkup, in se zavijali v oblake dima. Za malo mizo sta sedela dva fanta v skrivnostnem razgovoru. Od peči je žehlala toplota. Svetilka pod stropom se je dušila v zatohlem zraku, znova vzplapolavala, kadarkoli so se odprla vrata. Jesenski veter je zdaj pa zdaj zašumel v papir, s katerim je bila prelepljena razbita šipa.

Mihale se je preplašil glasnega razgovora, ki je prihajal iz izbe, za trenutek je postal v veži. Tisti večer bi se bil najrajši sam zase stisnil v kak kot in se vdajal svojim občutkom in mislim. Vstopil je v tobakov dim, skozi katerega se je precejala medla svetloba, in prepaden obstal za vrati. Med kmeti je zagledal Pologarja. Na to ni mislil, da ga bo srečal. Ne samo ta večer, ampak nikoli več v življenju. Mržnja, ki se mu je bila medtem že malce pohladila, mu je v tistem trenutku, ko ga je videl širokega, oblastnega sedeti za mizo, znova zblodila kri. Bilo mu je žal, da ni izvršil svojega naklepa.

Odšel bi bil na mestu v drugo krčmo na gorenjem koncu vasi, a ni imel poguma, da bi obrnil hrbet. Poleg tega se mu je zazdelo, da so iz zadrege nenadoma utihnili, ko je vstopil. Vsi hkratu so se zazrli vanj, skoraj preslišali njegov pozdrav. Nekateri so nekaj odmrmrali, a Pologar nič, pogledal je v mizo. O njem so govorili. V prvem trenutku ni pomislil na to, a tedaj se mu je zazdelo čisto jasno. Pologarju se je mudilo, da bi čimprej razglasil njegovo sramoto. Le na redke čase je zahajal v krčmo, a ta večer ga ni držalo doma, da zine pred vsemi, kar je bil izbleknil že pred družino.

Val grenkosti, ki ga je obhajal že na senu, ga je zalil s tako silo, da mu je zašumelo v glavi in je čutil, kako mu hladen znoj stopa na čelo. Gnusno, sovražno se mu je dvigalo iz duše, težka se je premagoval, da jim ni vrgel grde besede. Vsem, ne samo Pologarju. Stisnil je zobe in se zazibal na eni nogi, kakor da se hoče okreniti. A ni odšel. V tistem trenutku bi več ne odšel, četudi bi stal šele v veži. Ostal bo, da jim s svojo golo navzočnostjo zamaši gobce.

Stopil je k mali mizi, za katero sta sedela fanta, in se z vso težo spustil na klop.

»Pol litra!« je zaklical krčmarju.

Pijača je stala na mizi. Mihale je naglo nalil, izpil, a ni dvignil glave. Kmetje so še zmeraj molčali. Ta molk ga je še huje jezil in mu dražil kri. Nehote je dvignil pogled in ga zapičil v sosednje omizje. Ni se mu samo zdelo, bila je resnica: vsi, ki mu niso obračali hrbtov, so mu zijali v obraz.

Spregovoril je suhljati Rovtar, ki so mu brki viseli čez usta in je mežikal z majhnimi očmi.

»Pa si danes zopet pri denarju, Mihale?«

Kdo je to rekel? Kdo je spregovoril? A, ti, Rovtar! Je že res, sosed ponudi človeku besedo, a mu vendar še nihče ni kdaj omenjal denarja. Zdelo se mu je, da za tem tiči nekaj, čemur ne more do dna. Ali slutijo, da si je izposodil? Prekipel mu je žolč.

»Pri denarju, ali ne, kaj to komu mar?« se je nejevoljno otresel. »Ukradel ga nisem. Tebi ga nisem ukradel.«

Kmetje so se začudili. Odkod ta nenadna jeza? Rovtar je bil užaljen.

»Zakaj se delaš pijanega, ko še nisi pil? Počakaj, da se napiješ!«

Mihale je srepel vanj, kakor da bi ga hotel požreti z očmi. Hudič! Požrl je kletev, četudi ga je pekla v grlu. Fej! Puste naj ga v miru! Kdo jih po čem vpraša, a? On zase, a oni zase. Le naj zine še kateri!

Nihče več se ni vtikal vanj. Spogledali so se spomenljivo in rahlo skomizgnili z rameni. Mihale je z obema komolcema slonel na mizi in pil. Pijača mu je naglo stopala v glavo, kri se mu je zmeraj bolj vroča pretakala po žilah. Bilo je prvič, da je pil na tako veliko žalost in jezo. Toda nalival si je skoraj nevede, samogibno, ni mislil na pijačo. Mislil je na ljudi, zanimali so ga sosedje. Četudi je držal obraz v mizo, jih je vendar ostro motril izpod čela.

Opazoval jim je vsako potezo, kakor da hoče iz njih izluščiti še tako skrito misel. Oči mu niso bile več godčevske, nekaj trdega, ostrega mu je gledalo iz zenic. Pogled mu je bil izzivalen, skoraj rogajoč. Le naj govorijo, zdaj naj govorijo, če se upajo. Krčevito je tiščal kozarec med prsti. Le naj ga vprašajo, ali mu kaj piše Angelca. Prvi, ki bo zinil, bo dobil kozarec v glavo. Nihče ga ne bo mogel zadržati. Potem bo vrgel še steklenico. Vse, kar mu bo prišlo pod roko. Naglo použita pijača mu je meglila trezno razsodnost, bila ga je sama mržnja. Le naj poizkusijo, ga bodo že spoznali. Nagnil se je nad mizo, kakor da se hoče raztegniti preko vse izbe, in nategoval ušesa.

»Živina je nekoliko zrasla v ceni. Ne veliko, a vendar... Saj je bila skoraj zastonj.«

»Tudi drva so dražja. Če bi jih zdaj prodal, kolikor sem jih imel, bi se zdaj poznalo.«

»Seveda, toda če bi jih ne bil dal, bi ti bila segnila. Bolje malo ko nič.«

»Saj, saj.«

Pogovor se je dotikal vsakdanjih stvari. Zdaj pa zdaj so ga pretrgali in začenjali znova. Videti je bilo, da je prisiljen. Mihale se je srdito zasmeljal med zobmi. Ha, zmešal jim je štrečno. Bojijo se ga. Njega, bajtarja, se bojijo. To mu je dobro delo, a obenem ga je jezilo. Čemu se toliko pretvarjajo? Saj jim vidi v duše. Njega ne bodo imeli za norca. Njega že ne.

Bil je sicer mirne, plahe nravi, le v nekaterih trenutkih se mu je prebujala divja odločnost in pretepaška kri. Tako ga je grabilo, da je nemiren prekladal roke, kakor da ne ve, kam bi s svojo močjo. In mu je bilo skoraj žal, da ne omenijo Angelce. Če ne naravnost, vsaj skozi rožice, on bi že razumel. Akotudi ga je polagoma zagrinjala pijanost, mu je bil duh še vedno izredno buden, še nikoli tako kot tisti večer. Pa mu je bilo nazadnje prav tudi tako. Bojazljivci! Bojazljivci! Posmehoval se jim je. Nazadnje mu je ušel tako glasen smeh, da so oni utihnili in dvignili glave. Ali je res že pijan? Niso se ga več upali ogovoriti. Menili so se o zgodnji jeseni, prerokovali zmrzal in sneg.

Misli so mu postajale vsak trenutek težje. Toda glavne misli ves čas ni izpustil, tiščal jo je kot splašeno žival na povodcu. Izba se mu ni zdela zastrta le z dimom, ampak s pijano omamo, v kateri so se nerazločno premikale glave sosedov. Izmed vseh je razločil samo eno, ki je ni mogel prezreti, kakor da mu lepi na zenicah — Pologarjevo. Če bi mu vse ostalo utonilo v vinu, bi mu ta zoprna, velika glava kot gora štrlela v zavest.

Narahlo je zapiral veke, a pijanega pogleda ves čas ni odmaknil od njega. Izraz obraza mu je bil zlovešč, zagrizen kot misel, ki mu je venomer uhajala, a se mu je vedno znova prikazovala iz vinjenosti. Tudi Pologar ga je gledal, saj mu je sedel skoraj nasproti. Čaka, kdaj odide, da bo potem nemoten nadaljeval prejšnji razgovor. Pa ne pojde. Ne dvigne se prej kot Pologar, pa četudi bi moral do jutra obsedeti v krčmi.

Merica je bila zopet prazna, naročil je novo. Podmolklo se je zavedal, da je preveč in prenašlo pil. Ne bi se hotel do konca upijaniti. Potegnil si je z dlanjo preko obraza, kakor da bi si hotel izbrisati pijanost, ki mu je kot pajčevina zagrinjala zavest. Ne preveč, toliko da prenašlo ne izgubi poguma. Kakor da se je s pogledom zagrizel v Pologarja, z vsakim trenutkom bolj se mu je dvigala črna usedlina v duši. Ni zaviral svojih temnih občutkov, sovraštvo mu ni prevzemalo samo duše, kot strup se mu je pretakalo tudi v krvi. In se ni več zdrizal nad tem. Biló mu je dobro kakor pijancu, ki je vroč od pijače legel v hladno lužo.

Misli so se mu čimdalje bolj pogrezale, le z muko jih je vlačil iz zavesti kot iz temne globine. Zbiral jih je v odlomkih in jih s težavo nizal v smisel. Ne, Pologarja ni ovadil. Ne more. Ne bi hotel, da bi ljudje pljuvali nanj. Pa ni bilo samo to, to ni bilo glavno. Človeka

lahko udariš naravnost v obraz... Misel, ki jo je tiščal krčeviteje kot kozarec v roki... Zdaj mu tako ni bilo več obstanka pri Pologarju. Zdaj je pač vseeno, kaj se zgodi. Povedal mu bo, naravnost v obraz mu bo vse izrekel, nato pojde. Kam? Saj je vseeno. Kako pa živijo drugi, ki nimajo niti toliko, da bi na svoje legli? On pa ima bajto. Povedal mu bo, nato ga bo udaril s kolom, ki ga bo potegnil iz plota. Še nocoj naj se to zgodi, še nocoj... Pologar se moti v svojih računih. V brk mu bo vrgel in ga udaril... Na! En sam težek udarec, da se bo takoj zvrnil in se ne bo mogel braniti...

Zdrznil se je in plaho pogledal okoli sebe. Ne zaradi svoje misli, ampak ker se mu je zdelo, da je bil glasno izgovoril zadnje besede. Pri veliki mizi so se pomenkovali o senu, nihče se ni zmenil zanj. Kakor da ga ni v izbi. Fanta sta bila že odšla... Povedal, nato udaril... V pijanosti se mu je zdelo to tako naravno, da se je na tiho čudil, kako, da mu prej ni prišlo na misel... Ustnice so se mu skrivile v zloben izraz...

»Ha, zlodej!« je zarenčal predse.

Znova je dvignil obraz. Izpil je požirek vina in ostanek pluščil po tleh. Kmetje so plačevali in se pripravljali za odhod. Pologar je že stal sredi izbe, si vlekel hlače do pasu in zazehal. Ko je šel proti vratom, ga je ošinil z malomarnim pogledom.

»No, Mihale, pojdiva, če si že izpil!«

To je rekel s čisto navadnim glasom, kakor da se nič ni zgodilo. Mihale se je začudil. Čisto tako, kot reče gospodar svojemu hlapcu: »Na pot, če si izpil!« Kam? Vsak na svoj dom, jutri pa na delo. Kam drugam, če nočeš umreti za lakoto? To je bilo za Pologarja po sebi umevno.

Eh! Mihale je stisnil zobe in tiščal kozarec, da so ga boleli prsti. Stežka se je premagoval, da mu ga ni zalučal v glavo. Le daj, le delaj račun brez krčmarja! Še boš debelo gledal, še boš zijal. Nazadnje, nazadnje je bilo prav, da ga je povabil s seboj. Oster nasmeh mu je zgubal lica.

»Tako,« je izblebetal. »Počakaj!«

Vrgel je denar na mizo.

Čez nekaj minut sta zapustila krčmo in stopila v temo.

Noč je bila temnejša kot prej, nebo se je bilo zateplo s težkimi oblaki in zagrnilo vse zvezde. Goré so se le za spoznanje odražale v daljavi, pobočje pa je bilo vse do vrha zalito s črnino. Komaj da se je belil kak kamen na klancu, ali se je svetila luža; kazale so se le tenje bližnjih dreves. Luči v vasi so bile že ugasnile, le v krčmi so še vedno rumeno gorela okna. V ozki grapi ob klancu je tekla voda, slišati je bilo njeno tenko curenje; zdaj pa zdaj ga je zaglušil šum vetra, ki je vel skozi vrhove.

Pologar je hodil spredaj, ves zajeten, s široko hojo, z rokami od telesa, da je lovil ravnotežje. Bil je vinjen, da, a v nogah se mu je

komaj poznalo, le sopel je gosteje in težje. Bajtar se je na slepo opotekal za njim, noga mu je padala v luže in zadevala ob kamenje. Pijanost in tema sta ga tako slepili, da ni videl niti klanca niti Pologarja pred seboj. Zlâ misel iz krčme ga je še vedno tiščala v prsih; motilo ga je, da je bil tako strašno pijan, trikrat bolj pijan kot oni, čigar koraki so odmevali iz teme. Veter mu je pihal okoli glave in mu odpadajoče listje zanašal v obraz. Hlad ga ni treznil, zdelo se mu je, da ga še huje pijani. Bal se je, da mu ne ugasne zadnja iskra zavesti in mu do konca ne omagajo pijane noge.

Molčé sta prišla do ovinka, kjer pot v rahlem loku zavije proti gozdu. Tedaj se je Mihale spotaknil ob kamen in padel na roke. Razjezilo ga je, stisnil je zobe in zarohnel, a se ni mogel spraviti pokonci. Obupan in onemogel se je spustil na peščena tla, tako je obsedel. Slišal je, kako se je ustavil tudi Pologar, razločno je videl njegovo senco.

»Kaj pa počneš? Ali boš mar tu sedel?«

»Saj vidiš, da ne morem,« je rekel Mihale osorno. »Nekoliko bom počival.«

»Ali naj ti pomagam?«

»Bom že sam,« je zategnil. »Le pusti! Ti kar pojdi! Ni treba, da me čakaš.«

Da, v tistem trenutku bi mu bilo najljubše, če bi Pologar sam odšel dalje. Tako bi se manj jasno zavedal svojega poraza. Ta je stal na mestu in se pretegoval; kazalo je, da se ozira po nebu. Mihale je čutil hlad, ki mu je od zemlje prehajal v telo; mravljinici so mu gomazeli po žilah. Čutil je, da ga polagoma zapušča pijanost in se mu jasni zavest. Poizkusil se je dvigniti in se obrnil na rob poti, otipal nekaj trdega in zgrabil, debel oklešček mu je ostal v rokah. Oprl se je nanj in se skobacal na noge ter se naglo opotekel po klanecu. Pologar je znova molče hodil pred njim.

Pot se je vlekla, temna stena gozda nad gmajno se jima je približevala bolj in bolj. Mihale ni zaostajal, ni hodil več na slepo. Tedaj je jasno razločil peščeno pot in Pologarja pred seboj. Da, še je bil pijan, toda ne več nezavestno pijan, ravno prav, da mu je dolivalo poguma. Zlâ misel mu je bila prej za trenutek zatoniła, zdaj mu je zopet zasenčila dušo. Pred njim široka postava, kakor da se nekaj nagnusnega pomika v temo — pogazil bi jo s čevljem kot žabo. Vreči mu v brk vse, a nato zamahniti... Naključje mu je kakor za nalašč potisnilo oklešček v roko.

Spregovoriti bi moral, začeti, a se mu je vsaka beseda, ki jo je pripravil, kot kepa prsti drobila v zavesti. Zakaj Pologar nobene ne reče? Zakaj molči? Pa se mu je zdelo, da mož hodi vedno hitreje, kakor da sluti zlò, ki se opoteka za njim in se ga boji. Stežka ga je dohajal, hladen pot mu je v debelih kapljah stal na čelu.

»Tako ne gre, Blaž,« je slednjič pognal iz sebe. »Tako ne gre, ti pravim. Ali si slišal? Mojo zemljo si dobil, saj ti je ne očitam, delam,

a počenjaš z menoj, kakor z beračem, brez vsake uvidevnosti. Saj ne rečem — slišiš, Blaž! — saj ne rečem, da bi me moral zasuti z denarjem. Tega ne. Toda toliko bi mi lahko vrgel kot kakemu pastirju, saj več ne zahtevam... Saj me vidiš, kakšen sem. Obleka mi je zaljena, da me je sram iti v cerkev...«

Moj Bog! Hotel je govoriti trdo, obtožujoče, a mu je bil glas ves mehek in proseč. Je že tak — lopniti bi ga hotel, a se mu udarec spremeni v božanje. Huda beseda je v srcu, a se mu na jeziku spremeni in raztopi v cmeravo jecljanje. Zahtevati je hotel, raniti, a je moledoval kot mila jera. Bil je jezen sam nase, žalosten in potrč zaradi čudi, ki se je je šele tedaj do konca zavedal. Saj okleščka še dvignil ne bo, nikar da bi ga spustil na njegovo glavo.

Pologar pa nič. Pomikal se je pred njim, ni se ozrl ne ustavil, še zarenčal ni ne izpljunil, kakor da se ga ne tičejo besede. Mihale jih je govoril v temo, tenjam ob potu, oblačnemu nebu in vetru, ki je nosil listje. Mihale je čutil, kako mu razganja prsi in mu kri šumi v glavi. Zaostal je bil, tedaj se je zopet pognal dalje, da ga je dohitel.

»Ne delaj se gluhega, Blaž,« je zvišal glas. »Ne delaj se gluhega, ti pravim, saj me dobro slišiš. Dobro me slišiš in me razumeš, a me nočeš slišati ne razumeti, ker si slab človek. Slab človek si, brez srca in brez duše, to ti zdaj povem in se te nič ne bojim. Po meni gaziš, teptaš me, ker veš, da sem slab, potem si me pa še užalil. Užalil si me! Ali veš, da si me užalil? Tega bi ne bil smel storiti, to ni bilo možko ne lepo... ni bilo lepo...«

Od razburjenja mu je vzelo besedo. Pologar je vedno hitreje stopal pred njim. Kazalo je, da ga je zadelo, a se je premagoval. Nenadoma se je ustavil in se okrenil, obraz se mu je razločno odražal v mraku.

»Kaj pa čeburnjaš?« je jezno zarenčal. »Kaj hočeš? Če imaš kaj, govori naravnost!«

Mihale je stal pred njim in krčevito stiskal oklešček v rokah. Povedal mu je, da je slab človek; zdaj ve, da ni vsega topo prenašal kot žival. Glas mu je bil še zmeraj cmerav, drugače ne zna, vendar je bil zadovoljen. Povedal mu je, zdaj bi moral dvigniti še oklešček in zamahniti, a se je krčevito opiral nanj. Zmedle so ga Pologarjeve rezke besede. Ali ga res ni razumel? Zdelo se mu je, da mu mora odgovoriti. Kaj? Mislil je na Angelco, a je izbleknil prav tisto, kar mu je vse leto šumelo v glavi.

»Denarja mi daj!« se je težko odhrkal.

»Denarja? Denarja? Sem ti že povedal. Če nisi baba, bi me lahko razumel. Če ti je prav tako, dobro, sicer te vrag vzemi! Ako potrebuješ denarja, prodaj bajto!«

Pologar je govoril, kakor da kriči nad hlapcem. Mihale je ves lezel vase.

»Kdo kupi bajto?« je zajecjal.

»Kdo jo kupi? Jaz jo kupim, ako jo prodaš.«

Bajtar je bil tako iznenaden, da mu je za trenutek vzelo glas. Pred seboj je videl široko tenjo, besede so mu zvenele v ušesih. V prvem trenutku ni vedel, kam bi z njimi.

»Pa čemu bo tebi bajta?«

»To naj te ne skrbi. Kadar pojdem v kot, mi bo prav prišla. Povej, če jo prodaš!«

»Kam bom pa jaz?«

Mihale je bil še zmeraj ves majhen, začuden, zla misel mu je pobledela, stal je kot pastir pred svojim gospodarjem.

»Do smrti lahko ostaneš v nji. Nihče te ne bo metal na klanec.«

Nagel preobrat občutkov je bajtarja delal pijanega, dolgo je stal na mestu, le počasi so se mu jasnile misli. Ha! Pologarja ni poznal, le zdelo se mu je, da ga pozna, šele tedaj se mu je do konca razgalil. Njegovo zemljo je dobil, to mu ni bilo zadosti, ves čas se je oziral tudi po njegovi bajti. »Nihče te ne bo metal na klanec.« Tako govori, kakor da je vse dobro preudaril in je bajta v mislih že njegova. Zato ga je pustil raztrganega hoditi okrog, da bi ga nekega dne prisilil k prodaji. Če bi bil to izrekel kdaj prej, Bog ve, morda bi ga ne bilo tako razkačilo. Toda v tistem trenutku... Prejšnjemu srdcu se je pridružilo novo ogorčenje.

»Nikoli!« je zakričal. »Tebi je ne dam, tebi že ne!« se mu je glas spremenil v golčanje.

»Kakor hočeš. Saj te ne silim, o ne! Tvoja glava, tvoj svet. Pa jo bom imel kljub temu. Kljub temu jo bom imel...«

»Kako jo boš imel? Kako?«

Bajtar se je grozeče prestopil.

»Tvoja hči mi jo bo prodala,« se je Pologar zasmel. »Tvoja hči... Angelca... Prej ali slej...«

Okrenil se je, kakor da odhaja. Mihale je stal na mestu in gledal za njim. Obšlo ga je tako strašno sovraštvo, da se mu je temnilo pred očmi. Popravil je oklešček v rokah in ga stisnil še krčeviteje. Že se je hotel prestopiti, ko je Pologar znova obstal in mu pokazal obraz. Bajtarju se je črna namera spremenila v krik.

»Ne!« je zacepetal z nogama. »Ne, nikoli! Rajši jo zažgem!«

Pologar je stal za trenutek kot okamenel, nato je napravil grozečo kretnjo.

»Le poizkusi! Ne bom molčal, če to storiš. Zaprejo naj te!«

»Tebe! Tebe bodo zaprli, če le zinem. Ali misliš, da ne vem, kaj skrivate pod deteljo na podu? Tebe... če le zinem... Tebe!«

Moža sta kričala, da je gluho odmevalo v noč in drug drugega nista razumela. Nenadoma sta utihnila, kakor da ju je upehalo in so jima pošle besede. Bajtarju ni ušlo, da je Pologar stisnil pesti in je pripravljen vsak trenutek, da plane nanj. Nič več iz zlega namena, iz samoobrambe je dvignil oklešček visoko nad glavo. Ni takoj udaril, čakal je napada. Pologar je bil hitrejši, priskočil je in ga čehnil s pestjo, da mu je oklešček zletel na tla ter se mu je črno storilo pred

očmi. Opotekel se je in sunil predse, da je Pologar odletel, a je bil že v naslednjem trenutku zopet pri njem. Zgrabil ga je okoli pasu — v jezi je bil močan kot vrag — ga dvignil kot otroka in ga treščil v breg.

Mihale je udaril z glavo ob kamen, da je izgubljal zavest in se mu je leden hlad pretakal po telesu. Branil se je z rokami in z nogami, grizel v prazno in hropel. Pologar ga ni izpustil. Menda se je zavedel Mihaletovega sovraštva in se ga je zbal. Pritiskal ga je v breg in mu slednjič pokleknil na prsi.

»Ali boš, hudič? Ali boš?«

Kaj? Da, saj je razumel. Ne, ni mu hotel obljubiti. Ne bi mu mogel držati besede. Če bi ga izpustil, bi se kot zver zagrizel vanj. Ubil bi ga. V tistem trenutku ni več poznal neodločnosti. Z rokama je grabil ob sebi, da bi našel kak kamen in ga z njim udaril po glavi. Nič. Le gola, mokra pest in drobne korenine, ki so se prepletale med seboj.

Zvijal se je, a se ni mogel izviti izpod teže. Pologar ga je pritiskal vedno huje, grčal kot maček, sunil s kolenom, da ga je strašno zaskalelo v prsih. Zdelo se mu je, da mu je polomil vsa rebra. Čutil se je premaganega in se ni več branil. Tudi ga ni hotel prositi, naj ga izpusti. Ubije naj ga, le naj ga ubije! On, Mihale, ga ni mogel, dasi je vso pot s hudo mislijo hodil za njim in nosil oklešček v rokah... Le naj ga, zločinec naj postane, zaprejo naj ga in obsodijo. In mu je bilo skoraj sladko ob tej misli. Edino maščevanje, ki mu je še ostalo.

Težko je hropel, čutil, kako mu je nekaj slanega, lepkega stopilo na ustnice. Kaj je to? Hudodelec! Izpljunil je Pologarju v obraz, obšel ga je strašen občutek bližajoče se smrti. Bal se je umreti. Četudi je bilo zanj na videz vsega konec, se je s slednjo mislijo še zmeraj krčevito oklepal življenja.

»Blaž, Bog se te usmili!« je zaječal iz dna duše.

Tedaj ga je Pologar izpustil, odskočil in si z rokavom obrisal krvav pljunec z obraza. Mihale je nepremičen obležal v bregu. Bilo mu je tako zelo lahko, ko ni več čutil teže na sebi. Tudi bolečine ni več čutil. Tako voljno mu je bilo na hladnih tleh, kakor da se pogreza v blazino.

»Zdaj imaš, kar si iskal,« je renčal Pologar. »Pa leži, le leži! Potajil si se, hudič, saj te poznam.« Napravil je nekaj korakov, a je zopet postal. »Jutri bomo senarili. Si slišal?«

Mihale ga je dobro slišal. Še zmeraj ne razume; misli, da mu je hlapec... Po vsem tem... po vsem... Tedaj mu je bilo vseeno, kaj govori. Le naj ukazuje! Zaprl je veke, kakor da odpočiva od truda, bolj duševno kot telesno. Na uhó so mu udarjali težki koraki. Pologar je znova postal. Kazno je bilo, da ga je navdajala negotovost in strah. Stoji in gleda. Toda ni se vrnil, ni več spregovoril. Koraki so se znova oglasili in se polagoma izgubljali v daljavi. Začetek pijanske popevke, ki je nenadoma utihnila, kakor da jo je udušila nemirna vest.

In potem je bilo vse tiho, le veter je šumel preko gozda. Mihale je odprl oči in uprl pogled na nebo. Skozi razpoko oblakov se je svetila ena sama zvezda. Še ta je v trenutku zatonila. Mihale je ležal, kakor da mu ni več vstati, dokler mu ni mraz začel gomazeti po hrbtu.

Zganil se je, da bi vstal, tedaj ga je znova zaskalelo v prsih, huje kot prej. Široko je odprl oči, kakor da ga je nenadoma obšlo bridko spoznanje. Le za trenutek se je pomudil ob njem, nato mu je vdan nasmeh skrivil ustnice. Počasi, z bolečino, se je spravil na noge. Zopet mu je nekaj toplega, slanega prišlo v usta. Izpljunil je in si z dlanjo obrisal brado.

»Zdelal me je, vrag,« se je opotekel. »Do smrti me je zdelal... On me je, ne jaz njega...«

Poiskal je oklešček, opiraje se nanj je odšel proti domu. Počasi je hodil, postal zdaj pa zdaj, kadar ga je posebno močno zbolelo v prsih. Venomer si je brisal ustnice. Toda ni mislil na kri, ni ga več obhajala groza pred smrtjo. Pijanost se mu je izkadila, zavest mu je bila jasna do bolečine. Pogrezal se je v misli, ki so se mu izmikale in se mu znova porajale. Le ene ves čas ni izpustil; zdelo se je, da jo z roko, s katero je zadrževal bolečino, tišči na prsi.

»Ne, nikoli!« je zagrizeno ponavljal pri sebi. »Rajši zažgem... Rajši zažgem bajto...«

Opazil je, da je izgubil klobuk, a se ni mogel več vračati. Veter mu je kuštral lase, v tršu za plotom je vpila sova.

Proti jutru je bil potišal veter, oblaki so se zlili v sivo ponjavo, začelo je deževati. Padal je tisti drobn, ledeni jesenski dež, ki je skoraj neviden, a prodira do mozga. Listje je nagleje rumenelo, odpadalo in se prijemalo tal. Na vejah so se nabirale kaplje, po deblih so tekli gosti curki. Tla so bila zmehčana, klanci polni vode in blata. Sivo nebo je ležalo nizko, dotikalo se je vrhuncev gorâ, po vseh pobočjih so se plazile megle, se obešale v rogovile dreves, se trgale in izginjale, da so se znova prikazovale. Preko zemlje je ležal mrak, sonce več dni niti za trenutek ni predrlo oblakov. Nobenega glasu, razen tihega curljanja dežja in vpitja kavk, ki so se spreletale z njive na njivo.

Mihale je ležal vznak na svoji postelji, bil je oblečen, še čevlje je imel na nogah, desna roka mu je počivala na prsih. Ni spal ne bdel, pogrezal se je v omotico. Vrata so bila odprta, kakor jih je odloputnil veter, bilo je videti naravnost v sajasto vežo. Nekajkrat, ko ga je predramila pekoča žeja in je odprl oči, je pogledal naravnost v temno odprtino. Pa to ni bilo prebujenje, duh se mu je le na pol zavedal, a pol mu je plaval v vročičnih sanjah. Znova je zatisnil veke.

Le podmolklo, z iskro zavesti je čutil, da trpi. In vendar mu je bilo dobro tako, kakor da je ubežal nečemu hudemu, v žgoči toploti, ki mu je divje poganjala kri po žilah. Potem se mu je zdelo, da mu

je nekdo odprl rano, ki ga znova peče, ga dvignil nad prepad, da ga je obhajala podzavestna groza. Zavedal se je, a se vendar ni zavedal; prebujal se je, a se ni mogel prebuditi; branil bi se bil, a ni imel moči ne glasu.

Šele potem, čez dolgo, ko so kaplje hladne tekočine ugasile najhujšo žejo, se je polagoma prebujal v zavest. Biló mu je, kakor da se koplje izpod blazin, ki so ga dušile; laže je zadihal in odprl oči.

Začudil se je. Kaj je z njim? Kje leži? Mračne stene, svete podobe, zaprta vrata, peč v kotu, na šipah curki dežja. Bil je slečen, pokrit do brade, nad njim se je sklanjal obraz, ki se ga je skoraj prestrašil. Sprva je mislil, da je Malija, četudi se je dobro zavedal, da je že umrla.

»Kaj vam je, oče? Kaj se je zgodilo?«

Kaj? Misli so mu bile težke, spomini daljni, kakor da se je vse zgodilo pred več leti.

»Bolan sem,« je zastokal. »Kdaj si prišla, Angelca?«

Strmel je v hčer, ki ni bila nič več tako gosposka kot prej, nosila je drugačno pričesko, obraz ji je bil blede, izmučen, a oči je imela objokane. Tedaj mu je zopet vse jasno stopilo pred oči. Ni ji očital, niti v mislih ji ni očital; zdaj, ko jo je videl pred seboj, tudi ni mogel verjeti. Sklenil je, da je ne bo vpraševal. Celo bal se je, da bi sama ne začela govoriti. V pravem trenutku je prišla, kot dobrotna roka iz neba, tega ji ne bo pozabil. Brez nje bi bil sam in zapuščen kot pes poginil v bajti.

»Sinoči sem prišla,« mu je odgovorila in si z robcem brisala solze. »Sinoči. Vse sem našla odprto... Kaj se je zgodilo? Kdo vas je tako zdelal?«

Dolgo je strmel v njo; zdelo se je, da ji ne bo odgovoril.

»Kdo me je?« je s težavo pogнал iz sebe. »Nihče... Nihče me ni... Sam sem se...«

»Pravijo, da vas je Pologar. Pologar vas je...«

Mihale se je zopet pogrezal v vročične sanje. Le z muko se je vzdržal pri zavesti. Počasi, v odlomkih so mu prihajali v spomin dogodki onega večera. Bili so nejasni, zabrisani, a močni dovolj, da so mu znova prebudili grenke občutke.

»Da, on me je,« je priznal in zaprl oči. »On me je tako zdelal...«

»Pa zakaj?«

Tega ji ni mogel ne smel povedati. Ni maral obujati, kar ga je najbolj peklo. Ne bi mu hotelo čez ustnice.

»Ker je slab človek, ker nima duše... Jaz bi ga ne mogel... O, moj Bog!« je zastokal.

»Kje vas boli?«

»V glavi. In v prsih... Rebra mi je polomil.«

»Ali naj pošljem po zdravnika? Seveda bom poslala... Ali imate kaj denarja? Ali hočete duhovnika?«

»Nimam denarja. Ni treba zdravnika. Saj mi nič ne pomaga. Čutim, da bom umrl... Če misliš, pošlji po duhovnika... Le daj!«

In res ni več mislil na ozdravljenje. Vsa leta je mislil le nase, nikoli na druge ali na smrt, a sedaj mu ni bilo več do življenja. Ne le zaradi telesne slabosti, zaradi spoznanja, ki ga je obšlo in mu kot trnjev plašč leglo na dušo. Bil je rojen za hlapca, potreben vodstva in nege, ves izgubljen in slab, kakor hitro je sam stal sredi življenja. Ni znal rabiti komolcev, ni bil takega stvarjenja, v njem je bila godčevska duša... Poraz ga je pekel v dno duše.

Angelca je sedela na robu postelje, sklepala roke in zamišljena strmela nekam v okno. Iznenada se je zdrznila.

»Marija, kako sem pozabljiva! Ali boste kaj jedli?«

»Ne, ne bom jedel. Pil...«

Dala mu je čaja. Potem ga je znova zagrnila omotica. Prikazovale so se mu zmedene podobe, spačene vršele mimo njega in ga zamotavale v klobec. V vročičnih sanjskih prividih je ves čas lovil neko misel, ki se mu je izmikala, a mu vedno znova vsa žareča padala v naročje.

»Ne, nikoli!« je stokal. »Rajši zažgem...«

»Kaj je, oče?« ga je klicala hči. »Kaj boste zažgali?«

»Bajto,« ji je odgovoril iz blodnje.

»Zakaj? Jezus, Marijal!«

Odprl je oči in gledal v prazno.

»Kaj? Kaj?«

In ni slišal odgovora. Znova se je pogreznil v blodnje.

Proti jutru se je zavedel, tedaj so mu pripeljali duhovnika. Spoved je bila kratka... Ko sta bila zopet sama, mu je povedala Angelca:

»Pologarja so zaprli.«

Dolgo je trajalo, da je razumel smisel besed. Ni se začudil, ni občutil radosti. Pustilo ga je hladnega, kakor da se ga to že zdavnaj več ne tiče. Le še misel, ki ga je žgoča zasledovala še v blodnjah.

»Bajta je tvoja,« je s težavo premikal jezik. »Ko umrem, je bajta tvoja...«

»Moj Bog, ne govorite tega!«

»Ne prodaj je Pologarju! Komur hočeš, le ne Pologarju. Slišiš, Angelca?«

»Da. Ne bom. Ne Pologarju.«

»In Peternelju vrni... Veš, staremu Peternelju... posojilo...«

»Da, da.«

Potem ni več spoznal svoje hčere. Žensko, ki jo je kdaj pa kdaj v polzavesti videl pred seboj, je imel za Malijo. Rotil jo je, naj mu vrže mačka raz prsi. Glas, ki mu je prihajal na uho, se mu je zdel daljen, daljen, da ni razločil besed.

Umril je nekega večera, ko se je bilo po deževnih dneh zopet zjasnilo nebo in je mrak legel na pobočja.

Čez nekaj tednov se je Angelca vračala v mesto. Prišla je bila s trdnim namenom, da ostane pri očetu. Prepozno. Sami, izkoreninjeni, ji ni bilo več obstanka na vasi. Bajta ni bila več njena, prodala jo je

Pologarju, ki so ga izpustili iz ječe. Niso mu mogli ničesar dokazati. Nihče drug se ni potegoval za hišo, tako ni mogla izpolniti očetove poslednje želje.

V jesenskem soncu, ki je oblivalo pobočja, je s kovčegom v rokah stopala navzdol, v svet, iz katerega je bila ubežala pred prevarano ljubeznijo. Grenek spomin, grob njenega otroka, vse je bilo tako blizu, a vendar že daleč za njo. Vračala se je nazaj v življenje, v katerem bo morda utonila brez sledu, kot njena temna postava na stezi v jesenskem gozdu.

IGNAC KOPRIVEC

GOSPODIČNA VIDA

I

Na hodniku drugega nadstropja velike stanovanjske kasarne sta se srečali dve ženski, pogledali sta se, nasmehnili se druga drugi, dasi se do tistega časa nista še nikoli videli, in sta šle vsaka po svoji poti.

Starejša, petdesetletna služkinja, ki si je iskala kot priložnostna delavka, pomivalka in gospodinjska pomočnica že leta in leta dela, je na koncu hodnika obstala, se plaho okrenila ter pogledala za elegantno damo, ki jo je bila pozdravila in se ji nasmehnila. Štirideset let se ji že nihče ni nasmehnil tako ljubko, tako domače in prisrčno kakor ta lepa tujka. Štirideset let, vse od takrat, ko so ji zagrebli mater, so jo suvali, psovali, se znašali nad njo brez slehernega povoda ter jo gledali s tistimi hudobno prezirnimi očmi, v katerih se svetljika stud nad malenkostjo služkinje: »Bog vas blagoslovi za ta nasmešek, gospodična!« je dejala s solznimi očmi. »Dober otrok morete biti; mati vas je lahko vesela.« S koncem predpasnika si je obrisala solzo in še enkrat s pogledom obletela oddaljujočo se neznanko, potem pa je šla po opravku.

Drugo jutro se je ponovilo isto: srečali sta se, se nasmehnili, se pozdravili in šli, a še dolgo po srečanju sta se nasmihali sami sebi.

Vsako jutro odslej je priložnostna delavka Katarina Dobravec spremljala prijazno neznanko z ljubečimi, zasoljenimi očmi od strmega stopnišča; ko se ji je poslednja guba neznankine obleke izgubila izpred oči, se je stresla, obrisala oči in šla na delo. Nekam lažje ji je začinjalo iti delo od rok; led v srcu se je tajal in vse njeno življenje se je okrenilo v popolnoma novo, doslej nepoznano smer. Zdelo se ji je, da vidi pred seboj nekak cilj; kakšen bi utegnil biti, prav za prav ni vedela, toda čutila ga je in ga je bila vesela. Sivi, mračno zatohli zidovi, ki so ji izmozgavali leta in leta moči, so se ji tisti dan zdeli